

tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

ZOOGDIER

jaargang 13 nr. 3, september 2002

Veelvraten in Noorwegen
Zoogdieren in de stad
Tien jaar bevers in Limburg
Herintroductie hamster

ISSN 0925-1006

Zoogdier is een populair-wetenschappelijk tijdschrift, dat vier keer per jaar verschijnt. Het is een uitgave van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming in de Benelux.

Adres:

VZZ, Oude Kraan 8,

6811 LJ Arnhem.

Telefoon: 026-3705318

E-mail:

redactie.zoogdier@vzz.nl

Internet: www.vzz.nl

Losse nummers

Losse nummers, inclusief porto, kosten € 5,77. Bestellen via bovenstaand adres, met vermelding van jaargang en nummer.

Lidmaatschap VZZ

Lidmaatschap met alleen Zoogdier € 15 per jaar.

Lidmaatschap met tijdschriften Lutra en Zoogdier € 25 per jaar. Overmaken op postbank 203737 of voor België rekening 000-1486269-35, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Meer informatie over de VZZ vindt u op internet: www.vzz.nl

Opzeggen

Uitsluitend schriftelijk, voor 1 december, aan de VZZ (zie bovenstaand adres)

Sluitingsdatum

Nummer 4: 10 oktober 2002

Hoofdredactie

Marijke Drees

Redactie

Wim Bongers, Jasja Dekker, Maurice La Haye, Kris Joosten (eindredactie), Alice Pillot, Meta Rijks

Vormgeving

Walter Lentjes

Medewerkers

Reinier Akkermans, Diny Basoski, Dirk Criel, Dick Klees, Rollin Verlinde

Omslag

Veelvraat, foto: Dick Klees

Druk

HPC, Arnhem

ZOOGDIER

jaargang 13 (3)
september 2002

Redactioneel

Dit nummer gaat in op het uitzetten van de hamster, ofwel de korenwolf, in Limburg en op de bevers, die al tien jaar in deze provincie zijn waargenomen. En op de vraag of zoogdieren in de stad werkelijk een bedreiging vormen voor onze gezondheid. Daar sluit het commentaar op aan op de vraag in het vorige nummer hoe gevaarlijk de vossenlintworm is voor mens en dier. Er wordt stil gestaan bij de viering van het vijftigjarig jubileum van de VZZ (zie ook ideeënprijsvraag). Interessant is het artikel over de veelvraat in Noorwegen en over een nieuwe kolonie meervleermuizen in Noord-Holland. De redactie ontvangt graag bijdragen van lezers over onderzoek, waarnemingen en ervaringen. De redactie

Inhoud

Veelvraat in Noorwegen	3
Onbekend maakt onbeschermd	
Roel May	
Vormen zoogdieren in de stad werkelijk een gevaar voor de mens?	6
Deel I: Over Leptospirose en bijtgrage ratten, honden en paarden	
Erwin Kompanje	
Tien jaar bevers in Limburg	11
Gijs Kurstjens & Wouter Jansen	
De toekomst van de zeehond hangt af van ons handelen	16
Peter Reijnders & Bert Jansen	
De vos en z'n worm	20
Ad Vos	
Hamster herintroductie	22
Maurice La Haye	
De geschiedenis van de hamster in Nederland	24
Johan Thissen	
Zoogdieren, die geef je de ruimte	26
Sfeerverslag van 17 mei jl.	
Angelique Martens	
Bulgaars Veldwerk	29
Impressie van zomerkamp veldwerkgroep VZZ 2002	
Jan Buys	
Rubrieken	
Waarnemingen	31
Das bij Beverwijk, Meervleermuiskolonie in Schagen	
Hyperlink	32
Invasie van de marterachtigen. Tweetalige zoogdieren. Wil de echte wilde kat nu opstaan?	
Boekbesprekingen	34
Voorkomen is beter ... Natuurvriendelijke Oevers: Fauna.	
Forum	35
Natuurlijk Nederland	
Verenigingsnieuws	36
Nieuwe bureaumedewerker, Schiet bescherming hamster door? Lidmaatschap voor het leven, Digitale Index Zoogdier, Giften 50 jarig jubileum, Algemene Ledenvergadering, Oproep: hulp voor de VZZ, website, Winkel, Erratum bij 'Op zoek naar zoogdieren', Symposium Vrijwilligers en soortbescherming, Ideeënprijsvraag zoogdierbescherming	
Agenda	40
Uit het bestuur/Adressen	43

VEELVRATEN IN NOORWEGEN

Onbekend maakt onbeschermd

Roel May

Noorwegen staat bekend om zijn ruige en oneindige natuur. Hier komen alle Europese roofdieren nog voor: bruine beer, wolf, lynx en veelvraat. Je zou zeggen dat er in Noorwegen ruimte genoeg is voor een probleemloos samenleven van mensen en deze roofdieren. Niets is echter minder waar.

Noren zijn trots op hun onafhankelijkheid, wat zich politiek uit in het behoud van een sterke plattelandsgemeenschap voor de eigen voedselproductie en het subsidiëren van de veehouderij, zonder dat er eisen gesteld worden aan de wijze van bedrijfsvoering. Schapen en gedomesticeerde rendieren grazen onbeheerd op zomerweiden in de bergen. Conflicten met roofdieren worden hierbij 'opgelost' door legaal afschot (met bepaalde quota) en schadebestrijding (afschot van 'probleem'-dieren). Vorig jaar was er veel aandacht (en internationale verontwaardiging) over de door de Noorse overheid georganiseerde wolvenjacht. Ook met de veelvraat zijn er problemen, die echter veel minder in de openbaarheid zijn gekomen.

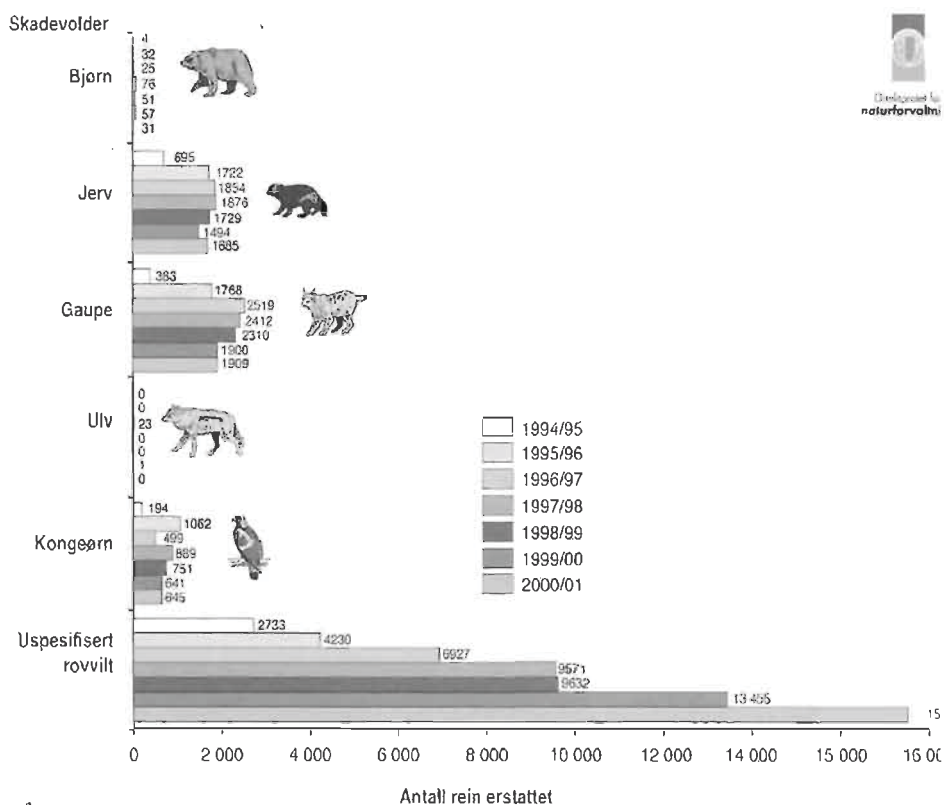
De veelvraat *Gulo gulo* is de grootste marterachtige die we kennen: zo groot als een labrador (*Canis familiaris*), met een gewicht van 10 tot 15 kilogram. De veelvraat wordt ook wel gekarakteriseerd als een kleine beer. Hij is zeer

schuw en leeft in afgelegen, bergachtige gebieden. Zijn voedsel bestaat niet alleen uit kleine zoogdieren en aas, maar hij jaagt ook op grotere prooien, zoals schapen en zelfs rendieren. Bij deze laatste prooidieren ontstaan de grootste problemen. Van alle roofdieren in Noorwegen doodt de veelvraat de meeste rendieren en schapen (zie figuren 1 en 2). De veelvraat leeft in lage dichtheden in Arctische gebieden, van Siberië tot Canada en Alaska. In Europa komt hij alleen nog voor in Finland (circa 100), Zweden (circa 350) en Noorwegen (circa 230). De verspreiding hier is verdeeld in twee verschillende populaties (figuur 3). De noordelijke populatie is aaneengesloten en loopt langs het ruige grensgebied tussen Noorwegen en Zweden, via het noorden naar Finland. De kleine, zuidelijke populatie bevindt zich in het bergachtige gebied van de nationale parken Dovrefjell en Rondane. Deze populatie bestaat momenteel uit circa 55 individuen en is, zowel geografisch als genetisch, sterk geïsoleerd van de aaneengesloten noordelijke populatie.

Door hun relatief hoge predatie op rendieren en schapen zorgen veelvraten voor veel problemen met de veehouderij. Vooral in het gebied van de zuidelijke populatie worden veel schapen gehouden op zomerweiden in de bergen, en hier is het conflict dan ook het grootst. Enerzijds heeft de Noorse overheid de verantwoordelijkheid om het voortbestaan van de veelvraat te garan-

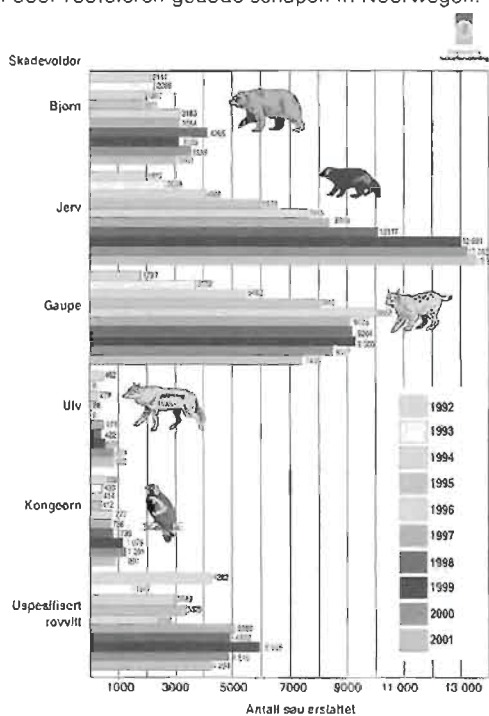

Veelvraat *Gulo gulo*. Foto: Dick Klees

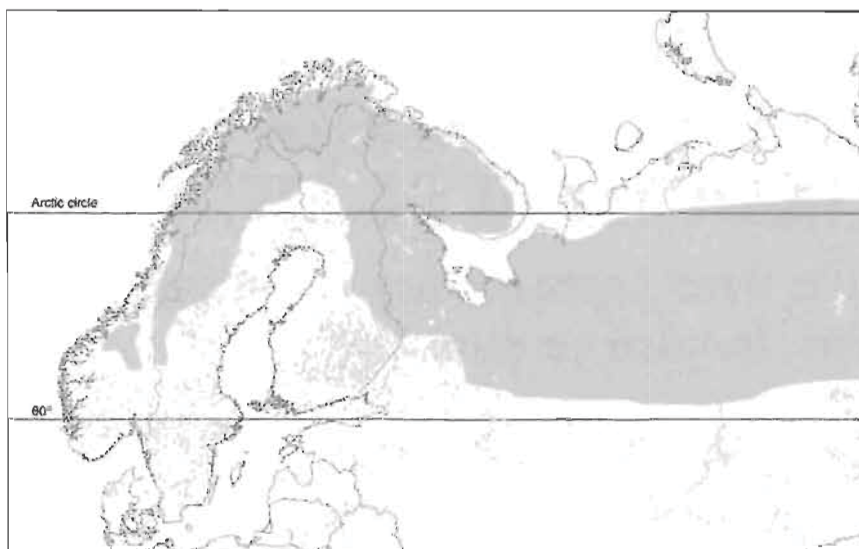
Figuur 1.
Aantal door roofdieren gedode rendieren in Noorwegen.

Figuur 2.
Aantal door roofdieren gedode schapen in Noorwegen.

deren (de soort vindt tenslotte bescherming onder de Berner Conventie); anderzijds wil de overheid de veehouders graag te vriend houden. In het verleden zijn voor de veelvraat speciale beschermingsgebieden ingesteld, waar niet gejaagd mocht worden. Met ingang van april van dit jaar zijn al deze gebieden echter opgeheven. Hierdoor is het mogelijk geworden om overal in Noorwegen, en dus ook in de kwetsbare zuidelijke populatie, veelvraten te doden via legaal afschot en schadebestrijding. Legaal afschot wordt uitgevoerd om de veelvraatpopulaties te verkleinen in gebieden waar veel problemen optreden met predatie op rendieren en schapen. Daarnaast kunnen veehouders compensatie krijgen voor geleden schade en kunnen zij vergunningen aanvragen voor afschot van individuele 'probleem'-dieren (schadebestrijding).

In 2001 lag het afschotquotum voor de zuidelijke populatie op 14 individuen, daarnaast zijn 15 dieren gedood via de schadebestrijding. Hoeveel dieren van

Figuur 3.
Verspreiding van de veelvraat in Europa.

het quotum daadwerkelijk gedood zijn, is nog onbekend. In heel Noorwegen echter zijn het afgelopen jaar zeker 85 veelvraten gedood. Van alle roofdieren in Noorwegen is van de veelvraat het minste bekend omtrent zijn ecologie, waardoor de mogelijke gevolgen van afschot en schadebestrijding op het voortbestaan van populaties veelal moeilijk zijn in te schatten. Gezien de lage reproductiesnelheid van de veelvraat en de hoge afschotquota (in de geïsoleerde zuidelijke populatie meer dan 25% van het totaal) loopt het dier, met name in het zuiden, gevaar uit te sterven zolang er niets verandert.

Het is van groot belang dat de Noorse overheid gaat inzien dat er iets moet veranderen in de veehouderij. In plaats van het onbeheerd laten grazen van rendieren en schapen, kunnen ook herdershonden ingezet worden. Elders in Europa (zoals in Frankrijk, Bulgarije en Roemenië) lijkt dit een goede methode om roofdieren weg te houden van de kudden. Ook de compensatie van geleden schade kan anders. In Zweden wordt de compensatie gerelateerd aan het voorkomen van hollen van veelvraten. Zo worden veehouders gestimuleerd hollen van veelvraten op te sporen en te beschermen, anders krijgen ze geen compensatie. Volgend jaar wordt het roofdierenbeleid in Noorwegen herzien, het is te hopen dat hierbij in een meer duurzame wijze van samenleven met roofdieren wordt voorzien. Tenslotte zal toekomstig onderzoek

Steun het veelvraten-onderzoek in Noorwegen door uw bijdrage over te maken op:

NINA*NIKU

Sparebank 1 Midt-Norge

swift: SPTRNO22

banknr. 4200 22 50 505

o.v.v. projectnr. 12100

Meer info is binnenkort beschikbaar bij www.jerv.info

meer kennis over, maar hopelijk ook meer belangstelling opleveren voor dit illustere dier.

Verder leesvoer

- Council of Europe: Action Plan for the conservation of wolverines in Europe (Gulo gulo): <http://www.nature.coe.int/cp20/tpvs25e.htm>
- State of the Environment Norway: http://www.environment.no/topics/biological_diversity/animals_plants/predators/wolverine.stm
- Large Carnivore Initiative for Europe: <http://www.large-carnivores-lcie.org/news59.htm>
- BBC Wildlife Magazine June 2002, pp. 64-66.

Roel May
Frankenveld 2
3911 JZ Rhenen

VORMEN ZOOGDIEREN IN DE STAD WERKELIJK EEN GEVAAR VOOR DE MENS?

Deel 1: Over *Leptospirose* en 'bijtgrage' ratten, honden en paarden

Erwin J.O. Kompanje

Tijdens de bijeenkomst ter gelegenheid van het 50-jarige jubileum van de VZZ in Arnhem op 17 mei 2002 hield Prof. dr. Annelies van Bronswijk een voordracht waarin zij de grote gevaren belichtte waaraan de moderne mens in de stad blootstaat wanneer deze soort zich in de buurt van gedomesticeerde en wilde zoogdieren begeeft. Zij hield de aanwezigen hierbij een waar horrorbeeld voor: men zou wel levensmoe moeten zijn om nog een stap buiten de deur te zetten. Ratten besmet met spirochetes, teken vol met *Borrelia burgdorferi*, nierversnietende Hantavirussen, bijtende paarden en vossen, vergeven van ernstige ziekteverwekkers, liggen volgens de hooggeleerde op de loer. Enige feiten en nuanceringen met betrekking tot de genoemde aandoeningen zijn echter op hun plaats. In het eerste deel van dit artikel worden de ziekte van Weil (*Leptospirose*) en de bijtende zoogdieren behandeld, in het tweede deel (in het volgende nummer van Zoogdier) Lyme, het Hantavirus en de werkelijke gevaren van de stad.

Ziekte van Weil en madderkoorts (*Leptospirose*)

In 1886 beschreef de Duitse arts Adolf Weil (1848-1916) onder de naam '*Typhus biliosus nostras*' een bij vier personen waargenomen syndroom dat zich kenmerkte door geelzucht, koorts, miltvergroting en nierontsteking. Het veroorzakende micro-organisme werd voor het eerst gezien in 1907 en pas in 1915 werd de spirocheet gekweekt en de associatie met de ziekte van Weil gelegd. *Leptospirose* werd in 1917 herkend bij de bruine rat en het eerste geval bij de mens in samenhang met contact met deze ratensoort werd in 1922 beschreven (Kobayashi, 2001). De ziekte van Weil of *leptospirose* wordt veroorzaakt door een

van de varianten van *Leptospira interrogans* en komt wereldwijd voor op plaatsen waar de mogelijkheid bestaat tot direct of indirect contact met de urine van geïnfecteerde zoogdieren. De meest voorkomende bronnen van infectie zijn de urine van geïnfecteerde dieren, oppervlaktewater of modder waarin geïnfecteerde dieren hebben geürineerd. Mensen kunnen besmet raken tijdens hun beroepsuitoefening (boeren, dierenartsen, muskusrattenvangers) of tijdens recreatief bezig zijn in besmet water, zoals tijdens zwemmen, surfen, wildwatervaren en triatlon (Plank & Dean, 2000; Guarner et al., 2001; Trubo 2001; Haake et al., 2002). Zoogdieronderzoekers kunnen besmet raken

door direct contact met urine van besmette knaagdieren (Kompanje, 1994).

De ziekte van Weil heeft een wereldwijde verspreiding, maar komt het meest in de tropen voor. In Nederland werden in de periode 1981-1987 175 gevallen van menselijke *leptospirose* genoteerd, waarvan er 17 zeker in het buitenland waren opgelopen (Terpstra et al., 1989). Tussen 1986 en 1990 werden 229 gevallen gerapporteerd, tussen 1991 en 1995 slechts 159 gevallen (Olszyna et al., 1998). Tussen 1991 en 1995 overleden vijf mensen aan de gevolgen van de ziekte van Weil. Opvallend was de belangrijke toename van gevallen van de ziekte van Weil, opgelopen in het buitenland. Tussen 1987 en 1991 liepen 32 (14%) van de 237 besmette Nederlanders de besmetting op in het buitenland (vooral Thailand en andere landen in Zuidoost-Azië), allen door zwemmen in besmet water (Crevel et al., 1994). Voor *leptospirose* geldt een meldingsplicht. Als contrast is het aardig om het aantal gemelde gevallen van malaria te noemen: in 1990 249, in 1991 250, in 1995 313, in 1997 223 en in 1999 264. De stedeling loopt in het verre buitenland dus meer gevaar dan thuis.

Ook in andere Europese landen komt *leptospirose* weinig voor. In Denemarken werden in 26 jaar (!) tijd (1970-1996) slechts 118 gevallen geconstateerd, in 63% van de gevallen werd de besmetting tijdens de beroepsuitoefening (visseren,

De bruine rat is waarschijnlijk het algemeenste wilde zoogdier in de stad. Ondanks de slechte reputatie die dit zoogdier heeft ten aanzien van gezondheidsrisico's, komen werkelijke besmettingen met bijvoorbeeld de ziekte van Weil vrijwel niet voor bij menselijke stedelingen. Foto: Dick Klees

boeren) opgelopen, 8% van de onfortuinlijken deed de besmetting in het buitenland op en 4% tijdens recreatie. De sterfte was 7% (Holk et al., 2000). De belangrijkste gastheer voor de variant *icterohaemorrhagiae*, dat de ziekte van Weil veroorzaakt, is de bruine rat. Verder is deze variant gevonden bij egel, woelrat, muskusrat, zwarte rat, huismuis, bosmuis en beverrat. In Frankrijk is de beverrat een belangrijk reservoir (Michel et al., 2001). Een andere variant, *grippotyphosa*, dat modderkoorts veroorzaakt, is gevonden bij bosspitsmuis, hamster, rosse woelmuis, woelrat, muskusrat, veldmuis, aardmuis, Noordse woelmuis, bruine rat, huismuis, brandmuis, bosmuis, grote bosmuis en dwergmuis.

Vrijwel alle besmettingen in Nederland worden opgelopen buiten de grote stad. Het is vooral een beroepsziekte en een ziekte die tijdens watersport wordt opgedaan. Een recent onderzoek, uitgevoerd in de stad Zürich, liet echter zien dat 13% van 190 kleine knaagdieren en spitsmuizen besmet was met *Leptospira*. Desondanks is besmetting van de mens in Zwitserland uiterst zeldzaam (Adler

et al., 2002, Steffen *et al.*, 2000). Besmette dieren kunnen dus naast de mens leven zonder een daadwerkelijk gevaar te vormen.

Bij de mens kan de ziekte mild of ernstig verlopen. De kans op sterfte bij de ziekte van Weil is minder dan 10%. Als een patiënt overlijdt dan is dat als gevolg van ernstige bloedingen of falende nierfunctie, maar met optimale zorg en tijdige herkenning is de prognose in Nederland doorgaans gunstig. De behandeling bestaat uit de toediening van antibiotica en symptoomgerichte behandeling. Preventie van besmetting bestaat uit het vermijden van contact met directe of indirecte bronnen. Honden en landbouwhuisdieren worden succesvol gevaccineerd tegen de ziekte.

Vormen wilde zoogdieren, die in de stad voorkomen, een wezenlijk gevaar voor de mens? Nee, besmetting is vrij gemakkelijk te voorkomen. Direct contact met

besmette knaagdier-urine is er voor de gemiddelde burger eigenlijk niet en recreatief gebruik van singels en vijvers komt eigenlijk niet voor (behalve bij sportvissers). In de stad lopen alleen beroepsmatige rioolwerkers een risico. Vrijwel alle besmettingen in Europa worden opgelopen in het buitengebied en zijn voor het grootste deel (bijna driekwart) beroepsrisico voor boeren, beroepsvissers en muskusrattenvangers. In de overige gevallen is de besmetting tijdens recreatie opgelopen. Het uitdagende en potentieel gevaarlijke karakter van triatlon en wildwatervaren krijgt hierdoor voor de sportieve deelnemers wel een extra dimensie.

Bijtende ratten

Bruine ratten hebben niet alleen de naam de bron voor de ziekte van Weil te zijn, maar ze hebben ook het etiket opgeplakt gekregen aan slapende menselijke borelingen te knagen. Dit is echter een grote zeldzaamheid, en het zegt meer over de kwaliteit van het riolenstelsel en de hygiëne dan over de onhoudbare drang van ratten om aan mensen te knabbelen. In het rijk door bruine ratten bevolkte Engeland zijn tot

Gedomesticeerde honden vormen in de stad een wezenlijk gezondheidsgevaar voor de mens. Vele duizenden beetwonden en besmettingen met parasieten per jaar zijn het gevolg van het samenleven tussen mens en hond. Vechthonden, zoals deze pitbull, zijn verantwoordelijk voor de meest ernstige beetwonden en de meeste dodelijke incidenten.
Foto: Natuurmuseum Rotterdam

juli 2001 slechts twee gevallen van aangeknaagde zuigelingen gedocumenteerd (Street *et al.*, 2001). De rat was in beide gevallen door een kapotte riolering binnengekomen. In Noord-Amerika komen bijtincidenten door bruine ratten meer voor. In een grote stedelijke agglomeratie als New York kwamen aan het einde van 1970 knaagdierbeten na mensenbeten het meest voor. Een groot onderzoek in Philadelphia liet een sterke daling in het aantal rattenbeten zien tussen de perioden 1974-1984 en 1985-1996. De bijtincidenten kwamen eigenlijk zonder uitzondering voor in buurten waar het iukomen laag, de werkloosheid hoog, het aantal kinderen dat in slechte hygiënische omstandigheden leefde groot en de staat van de riolering slecht was (Marr *et al.*, 1979, Hirschhorn & Hodge, 1999).

Cave Canem

Tijdens haar voordracht liet Van Bronswijk een lange lijst met in de stad voorkomende zoogdieren zien. Een groot deel daarvan is gedomesticeerd. Van de gedomesticeerde zoogdieren in de stad zijn, naast de mens, de huishond in al zijn gedaanten en de huiskat het meest voorkomend. Landbouwhuisdieren, zoals koeien, geiten, schapen en varkens kan men eigenlijk alleen op kinderboerderijen waarnemen. Van alle gedomesticeerde zoogdieren in de stad is de hond eigenlijk de enige echt gevaarlijke. *Cave canem* (pas op voor de hond) is geen overbodige waarschuwing.

In kinderhoofdjes bijtende loslopende paarden, als afschrikwekkend voorbeeld door Van Bronswijk aangevoerd, zijn in de stad uitermate zeldzaam. Van tien in de geslachtdelen gebeten stedelijke mannen en jongens waren er acht slachtoffer van een hond, en slechts één keer was een paard en één keer een ezel de boosdoener (Gomes *et al.*, 2000). De meeste mannen hadden het incident overigens zelf uitgelokt. Hondenbeten zijn voor de stedeling een wezenlijk gevaar. In Engeland en Wales worden jaarlijks circa 200.000 mensen door trouwe viervoeters gebeten (Bewley, 1985). Buiten het bijtgedrag veroorzaken honden in Engeland en Wales nog meer ergernis, per dag produceren de circa 6 miljoen honden ongeveer 4 1/2 miljoen liter urine en 1 miljoen kilo faeces (vergelijkbaar met de urineproductie van 3 miljoen mensen en de faeces-output

Bruine rat. Foto: Dick Klees

van 10 miljoen mensen). In de stad wordt deze viezigheid door honden op straat gedeponeerd. Alleen al in Engeland veroorzaken deze uitwerpselen bij de mens jaarlijks vele tienduizenden besmettingen met ziekteverwekkers (Bewley, 1985). Ongeveer 9000 menselijke gevallen van besmetting met ringworm (*Toxocara canis*) zijn in Engeland en Wales toe te schrijven aan honden. De besmetting werd opgedaan door kinderen die in als hondentoilet gebruikte speelplaatsen en parken speelden (Kerr-Muir, 1994). Ook in Nederland loopt de kleuter dit gevaar (Van den Bergh, 1993).

Ernstiger zijn - ook in Nederland - de bijtincidenten. In Nederland worden jaarlijks circa 48.000 mensen behandeld voor een hondenbeet (Kompanje, 1993). Dodelijke slachtoffers onder mensen vallen vooral door toedoen van vechthonden zoals Pitbullterriërs (Baack *et al.*, 1989). Vooral kinderen en postbode/krantenbezorgers lopen een groot risico door een hond gebeten te worden.

Conclusie

In de stad hoeft de mens niet bang te zijn voor wilde zoogdieren. Voor de gewone burger is de kans om de ziekte van Weil of modderkoorts op te lopen vrijwel te verwaarlozen. Bij goede woonomstandigheden en hygiëne zijn mensen bijtende bruine ratten zeer zeldzame verschijningen. En paarden

die schoppen of in mannelijke geslachtsdelen of kinderhoofdjes bijten zijn echt een zeer grote uitzondering. De enige voor de mens werkelijk gevaarlijke zoogdieren in de stad zijn de gedomesticeerde hond en de medemens. *Cave canem* is absoluut geen overbodige waarschuwing: door dit zoogdier veroorzaakte bijtewonden en infecties zijn in het stedelijk milieu helaas geen zeldzaamheid. Verder loopt men een gerede kans ernstig gewond te raken na een traumatisch contact met een medemens en worden kinderen eerder door hun ouders gemolesteerd dan door loslopende of halfwilde paardjes. Met name in de stad heeft de westerse mens een goede bescherming tegen de voor andere culturen onvermijdelijke bestaansrisico's; goede huisvesting, kwalitatief goede en toegankelijke eerste hulp, gezondheidszorg, bescherming tegen de meest ernstige infectieziekten etc. Een argument als 'het zal je kind maar wezen' heeft helaas niet veel kracht. Het leven is nooit vrij van gevaar, de taak van de samenleving is om het risico op dat gevaar zo klein mogelijk te maken. Dat is de westerse stedelingen ten aanzien van de wilde zoogdieren heel aardig gelukt. Het is absurd en onnodig om alle ziekteveroorzakende zoogdieren voor 100% uit de steden te verwijderen. De visie van Van Bronswijk dat de stad een gevaarlijk milieu vormt voor de mens door de aanwezigheid van wilde zoogdieren, deel ik absoluut niet. Haar zienswijze, zoals verwoord in de lezing van 17 mei 2002, is schromelijk overdreven.

Literatuur

- Adler, H., S. Vonstein, *et al.*, 2002. Prevalence of *Leptospira* spp. in various species of small mammals caught in an inner-city area in Switzerland. *Epidemiology and Infections* 128: 107-109.
- Baack, B.R., J.O. Kucan, G. Demarest & E.C. Smoot, 1989. Mauling by pitt bull terriers: case report. *The Journal of Trauma* 29: 517-520.
- Bergh, J.P.A.M. van den, 1993. Honden- en kattenpoelwormen: ook bij de mens. *Janssen Medisch-wetenschappelijk nieuws* 8: 139-143.
- Bewley, B.R., 1985. Medical hazards from dogs. *British Medical Journal* 291: 760-761.
- Crevel, R. van, P. Speelman, *et al.*, 1994. *Leptospirosis* in travelers. *Clinical Infectious Diseases* 19: 132-134.
- Gomes, C.M., L. Ribeiro-Filho, *et al.*, 2000. Genital trauma due to animal bites. *Journal of Urology* 165: 80-83.
- Guarner, J., W.J. Shiek, *et al.*, 2001. *Leptospirosis* mimicking acute *cholecystitis* among athlete participating in a triathlon. *Human Pathology* 32: 750-752.
- Haake, D.A., M. Dundoo, *et al.*, 2002. *Leptospirosis*, water sports and chemoprophylaxis. *Clinical Infectious Diseases* 34: 40-43.
- Hischhorn, R.B. & R.R. Hodge, 1999. Identification of risk factors in rat bite incidents involving humans. *Pediatrics* 104: 423-429.
- Holk, K., S.V. Nielsen & T. Ronne, 2000. Human *leptospirosis* in Denmark 1970-1996: an epidemiological and clinical study. *Scandinavian Journal of Infectious Diseases* 32: 533-538.
- Kerr-Muir, M.G., 1994. *Toxocara canis* and human health. *British Medical Journal* 309: 5-6.
- Kobayashi, Y., 2001. Discovery of the causative organism of Weil's disease: historical view. *Journal of Infection and Chemotherapy* 7: 10-15.
- Kompanje, E.J.O., 1993. *Cave canem*. *Argus* 18: 8-10.
- Kompanje, E.J.O., 1994. Infectiegevaar bij het verzamelen en prepareren van zoogdieren en vogels: een overzicht van vijf infectieziekten. *Deinsea* 1: 41-51.
- Marr, J.S., A.M. Beck & J.A. Lugo, 1979. An epidemiological study of the human bite. *Public Health Reports* 90: 267-269.
- Melker, H.E. de & R.A. de Melker, 1996. Hondenbeten: publicaties over risicofactoren, infecties, antibiotica en primaire wondsluiting. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 140: 709-713.
- Michel, V., N. Ruvoen-Clouet, *et al.*, 2001. Role of the coypu (*Myocastor coypus*) in the epidemiology of *leptospirosis* in domestic animals and humans in France. *European Journal of Epidemiology* 17: 111-121.
- Moll van Charante, A.W., J. Groen, *et al.*, 1998. Occupational risks of zoonotic infections in Dutch forestry workers and muskrat catchers. *European Journal of Epidemiology* 14: 109-116.
- Olszyna, D.P., R. Jaspars *et al.*, 1998. *Leptospirose* in Nederland 1991-1995. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 142: 1270-1273.
- Plauk, R. & D. Dean, 2000. Overview of the epidemiology, microbiology, and pathogenesis of *Leptospira* spp. in humans. *Microbes and Infection* 2: 1265-1276.
- Steffen, I., R. Frei & A.F. Widmer, 2000. *Leptospirosis*: a frequently missed diagnosis? *Epidemiology and diagnosis in Switzerland*. *Schweizer Rundschau Medizinische Praxis* 89: 1257-1262.
- Street, K., S. Kinder & C.S. Perkins, 2001. An unusual cause of injury to an infant. *Archives of Diseases in Children* 85: 499.
- Terpstra, W.J., H. Korver, C. Schonemann & C. Gravekamp, 1989. Ziekte van Weil, melkerskoorts en andere leptospirosen, 1981-1987. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 133: 1322-1326.
- Trubo, R., 2001. *Leptospira* brings fresh challenge to adventure sports. *Lancet Infectious Diseases* 1: 73.

Dr. Erwin J.O. Kompanje
Natuurmuseum Rotterdam
Postbus 23452
3001 KL Rotterdam

TIEN JAAR BEVERS IN LIMBURG

Gijs Kurstjens & Wouter Jansen

Vanaf 1992 zijn in Limburg waarnemingen bekend van bevers *Castor fiber*. Inmiddels - tien jaar later (voorjaar 2002) - leven er zeven solitaire bevers verspreid over Limburg (twee in het noorden, vijf in het midden en twee in het zuiden) en twee in aangrenzende delen in Duitsland. Het is aannemelijk dat deze dieren afkomstig zijn van een uitzetproject in de Duitse Eifel. Onlangs zijn ook in Wallonië bevers losgelaten, op diverse plaatsen in het stroomgebied van de Maas. Dit artikel gaat in op de buitenlandse herintroducties, de huidige stand van zaken in Limburg en de plannen voor bescherming en uitbreiding van de populatie in het stroomgebied van de Maas in Limburg.

Noord-Eifel: bevers in het middelgebergte

Tussen 1981 en 1989 zijn in zijbeken van de Roer in het Natuurpark Noord-Eifel ten zuidwesten van Aken twaalf bevers uitgezet. De eerste acht zijn afkomstig van een farm in Noordoost-Polen (Popielno). Farmbevers komen oorspronkelijk uit Rusland van de restpopulatie in de regio Woronezj (rivier de Don). De laatste vier uitgezette dieren zijn in Polen in het wild gevangen. Van de startgroep zijn drie dieren vrijwel direct omgekomen. Effectief bestaat de

startpopulatie dus uit maximaal negen dieren, waarmee de genetische basis behoorlijk smal is. Desondanks heeft zich hier een kleine populatie ontwikkeld. De precieze omvang is onbekend, doordat de laatste jaren geen intensief populatie-onderzoek is verricht. De omvang van de Eifel-populatie wordt door het Forstamt Hürtgenwald geschat op veertig tot zestig dieren.

De dieren hebben zich verspreid binnen het stroomgebied van de Roer en leven in kleine, snelstromende beekjes, nabij stuwmeren en langs meanders van de rivier; in sommige gevallen zelfs langs de randen van steden en dorpen.

Leefgebied van beverfamilie in het Natuurpark Noord-Eifel. Let op dam met stuwmeertje en aangevreten beuken en sparren tot ca. 20 meter uit de oever. Foto: Gijs Kurstjens

Herintroductie in Wallonië

Vanaf eind 1998 tot en met eind 2001 zijn er in Wallonië ruim honderd bevers losgelaten. Deze herintroductie is een initiatief van de Rangers Castors. De bevers zijn afkomstig uit Beieren (de zogenaamde Donaubevers) en, in mindere mate, uit de Elbe. Veel uitzetlocaties zijn particulier eigendom en niet vrij toegankelijk. Het gaat onder meer om zijbeekjes van de Ourthe. Deze biotopen zijn goed vergelijkbaar met die van de Eifel en vallen onder de noemer 'snelstromende bergbeekjes'. Behalve in het stroomgebied van de Ourthe zijn bevers uitgezet in de regio Haute Meuse (Viroin, Houille, Hermeton) en in de

vallei van de Semois. Bovendien leven er sinds kort ook bevers in de Lasne bij Rixensart (Waals Brabant), die tot in de Dijle in Vlaanderen zijn afgezaakt. De kans dat bevers vanuit deze nieuwe leefgebieden Limburg bereiken, is voorsnog klein. Het twintig kilometer lange Maastraject tussen Luik en Lixhe tot aan de Nederlandse grens, is volledig gekanaliseerd, gestuwd en verstedelijkt. Een dier dat deze 'route' verkende, is in juni 2000 doodgereden op ongeveer vijf kilometer van de Nederlandse grens. Bovendien zou er in 1999 meerdere keren een bever zijn gezien nabij Eijsden. Deze waarnemingen konden echter niet door vraatsporen worden bevestigd.

Huidige leefgebieden in Limburg

De zeven beverterritoria liggen verspreid over de hele provincie (figuur 1). Met uitzondering van de locatie in

Beverdam in Noord-Limburg: een unicum voor Nederland.
Foto: Gijs Kurstjens

Figuur 1.
Overzicht van actuele locaties van solitaire bevers in Limburg en aangrenzend Duitsland (stand van zaken zomer 2002).

Panheel (voormalig grindgat) gaat het in alle andere gevallen om biotopen langs beken en riviertjes. Op één plaats bouwt een bever dammen om voldoende diep water in zijn territorium te verkrijgen. Dammen van dit formaat zijn in Nederland een unicum. De bever huist hier langs een smalle beekloop. Door de dammen (gedeeltelijk hout, maar ook gras en moddertypen komen voor) staat een verdroogd elzenbroekbos weer jaar rond onder water. Door de vraat aan elzen, berken en struikwilgen zijn open plekken in het bosje ontstaan. Hier hebben o.a. moerasplanten, zoals elzenzegge en gele lis, inmiddels al van weten te profiteren. In het vroege voorjaar hebben bruine kikkers voor de afzet van hun eiklommen dankbaar gebruik gemaakt van het zonbeschenen water.

Langs Niers, Swalm, Roer en Worm leven de bevers op oobosrijke trajecten, waar ze oeverholten bewonen. Doordat de riviertjes vrij breed zijn, kunnen de bevers er geen dammen opwerpen. Slechts van één locatie is bekend dat de bever een heuse burcht bewoont. Deze relatief kleine burcht is op een eilandje gelegen.

In tabel 1 is een overzicht gegeven van dood-gevonden bevers en van twee locaties, waar meerdere jaren territoria bezet waren.

Sleutelrol langs beken en rivieren

De terugkeer van de bever in Limburg – waar de soort minstens twee eeuwen geleden is uitgeroeid; de laatste meldingen komen van de Roer bij Gulik (het tegenwoordige Jülich in Duitsland) in de 18e eeuw – is van groot belang voor het herstel van natuurlijke watersystemen. Door hun vraat aan houtige gewassen langs rivieren, beken en

Tabel 1.
Dood-gevonden bevers en verlaten territoria in Limburg e.o.

Roermond (Willem-Alexanderhaven)	19-04-1993 dood 2-jarig vrouwtje
Bergen ('t Leuken)	territorium 1993-2000
Panheel (Thornerweg)	11-11-1996 dood vrouwtje
Panheel (A2)	12-05-1997 dood ex. (in april waargenomen op Oolerplas bij Herten)
Herkenbosch (Turfkoelen)	25-09-2001 dood jong mannetje
Loerbeek (Vierlingsbeek/ Prov. Noord-Brabant)	territorium 1999-2000
Hermalle sous Argenateau (Prov. Luik/ België)	20-06-2000 dood exemplaar

meren zorgen bevers voor meer variatie in de oeverbegroeiing en in het water (denk aan omgevallen bomen). Langs de Maas kan de bever in de toekomst plaatselijk zorgen voor het openhouden van hoogwater- en nevengeulen, opdat doorstroming mogelijk blijft. Van deze variatie profiteren allerlei planten- en diersoorten, zoals water- en moerasplanten, vissen, amfibieën en libellen. Omgevallen bomen in beken stimuleren bovendien het natuurlijke meandergedrag van (nu nog) rechtgetrokken beken.

Langs kleine beken leveren bevers als dammenbouwers een aanzienlijke bijdrage aan de dynamiek in het beekdal. Door opstuwing ontstaan bevermeertjes met stilstaand water in een stromend systeem. Daar kan zich dan moeras ontwikkelen, met alles erop en eraan. Het opstuwten van water door beverdammen vergroot het retentievermogen van een beekdal, wat gunstig is tijdens overstromingen en in droge perioden.

Toekomst voor de bever in Limburg

De komende jaren wordt in Limburg veel aandacht besteed aan de bever en zijn rol in het ecosysteem. In 2001 is namelijk het project "Toekomst voor de bever in Limburg" van start gegaan. In opdracht van de Provincie Limburg voert Stichting Ark het project uit, in nauwe samenwerking met Rijkswaterstaat, Waterschap Peel en Maasvallei, Waterschap Roer en Overmaas, Zuiveringschap Limburg, Stichting Het Limburgs Landschap, Staatsbosbeheer en Vereniging Natuurmonumenten. De doelstelling van het project is de vestiging van een duurzame populatie in Limburg.

Het project voorziet in het nemen van beschermingsmaatregelen, de uitvoering van biotoopherstel en het geven

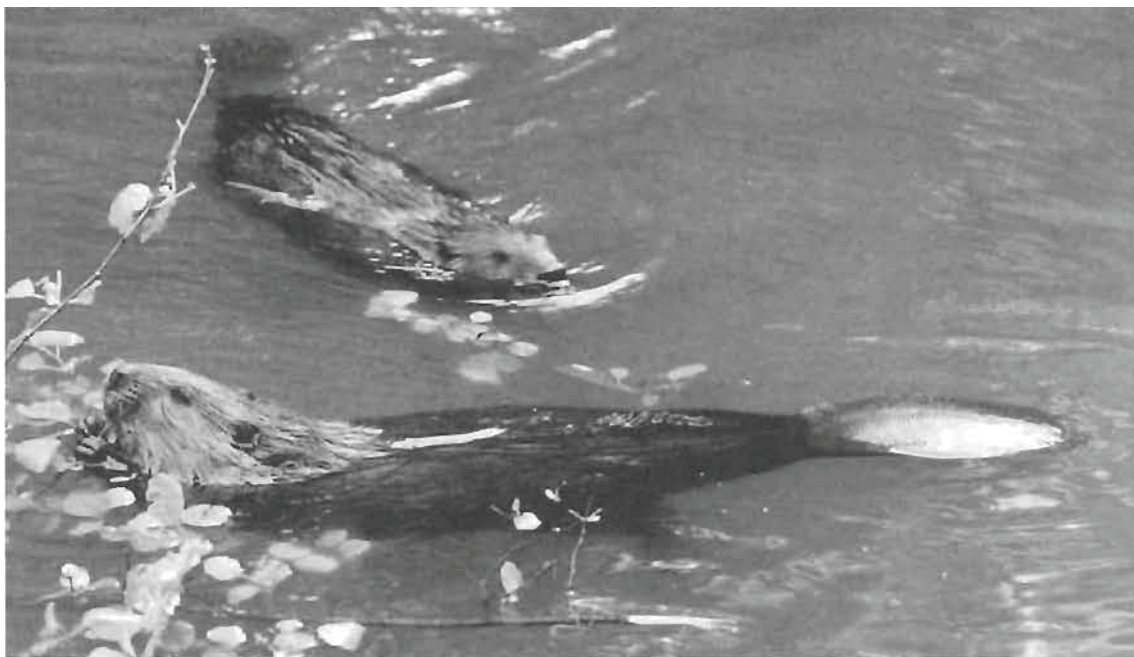
van voorlichting aan de Limburgse bevolking. Bovendien zullen, tussen 2002 en 2005, in geschikte leefgebieden in Noord- en Midden-Limburg tien beverfamilies worden uitgezet. De vergunning van het Ministerie van LNV voor de uitzetting is inmiddels binnen en najaar 2002 gaan de eerste drie beverparen of -families te water.

Geschikte leefgebieden

Onderzoek naar mogelijke leefgebieden in Limburg wees uit dat er momenteel ruimte is voor ca. 150 bevers. Het kerngebied wordt gevormd door de Maasplassen en de beekdalen in Midden-Limburg. Oude Maasmeanders en beken langs de Zandmaas in Noord-Limburg vormen daarnaast ook geschikte leefgebieden. In Zuid-Limburg zijn nog maar weinig geschikte leefgebieden voorhanden en liggen goede beverbiotopen eigenlijk alleen langs de Vlaamse zijde van de Grensmaas. Door de realisatie van natuurontwikkeling in beekdalen, de Maasplassen en langs de rivier (Grensmaas, plaatselijk langs de Zandmaas) zal het biotoopaanbod in de toekomst verder toenemen.

Potentieel geschikt leefgebied voor bevers in Midden-Limburgs beekdal. Foto: Gijs Kurstjens

Bevers zwemmend. Foto: Dick Klees

Bescherming & biotoopherstel

Met de Limburgse waterschappen, die verantwoordelijk zijn voor de bestrijding van muskus- en beverratten, is afgesproken dat de vangmethoden voor beverratten worden afgestemd op de komst van de bever. Zo wordt op plaatsen waar bevers leven, geëxperimenteerd met zogenaamde levendvangkooien. Hiermee kunnen beverratten levend worden gevangen. Wanneer onverhoopt een (jonge) bever in zo'n kooi belandt, kan die dus worden losgelaten. Ook afschot van beverratten in beverterritoria is niet meer toegestaan.

Behalve de waterschappen werken Rijkswaterstaat en de drie natuurorganisaties aan biotoopherstel. Langs de Maas en langs diverse beken worden natuurlijke oevers gerealiseerd met voldoende voedsel (bosopslag), rust en gelegenheid tot het maken van een oeverhol of burcht. Door het opkopen van oeverstroken door de waterbeheerders kan in veel gevallen de onnatuurlijke oeverbeschoeiing (stortsteen, hout) worden verwijderd. De Limburgse waterschappen zijn op tal van plaatsen bezig met beekherstelprojecten, zoals langs de Vloedgraaf, Vlootbeek, Tungelroyse en Oostrumse Beek.

Bijplaatsing

Omdat verwacht wordt dat de autonome vestiging van een levensvatbare populatie bevers in Limburg vanuit de Eifel slechts moeizaam zal verlopen, is voorgesteld om, ter versterking van dit pro-

ces, tien beverparen (Elbe-ondersoort) bij te plaatsen. Doordat er momenteel sprake is van verspreid levende, ongepaarde dieren, is de kans groot dat veel individuen sterven voordat ze zich hebben voortgeplant. Zo is onder meer een bever, die vanaf 1993 bij Bergen heeft geleefd, eind 2000 gestorven.

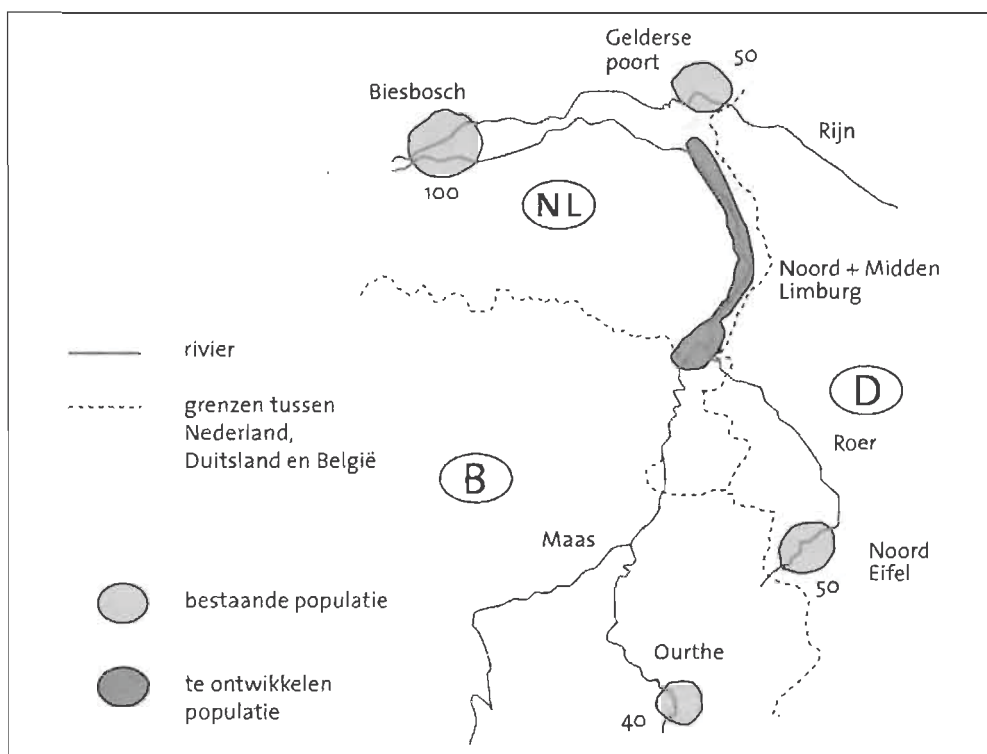
Bovendien is Limburg zonder bijplaatsing afhankelijk van de kleine, genetisch weinig gevarieerde bronpopulatie uit de Eifel. Door bijplaatsing wordt de genetische variatie vergroot, hetgeen de levensvatbaarheid van de populatie op termijn verbetert. De sleutelrol die bevers in watersystemen vervullen, is een ander argument om de opbouw van een populatie in Limburg te bespoedigen.

Kunstburchten

Gelet op de ervaringen met uitzetten in de Biesbosch en de Gelderse Poort, worden de bevers in een kunstburcht losgelaten. De ervaring leert, dat de dieren na transport uit Duitsland daarin overdag tot rust kunnen komen. Vaak knagen de bevers zich pas in de eerste nacht of zelfs pas enkele dagen later een weg naar buiten. Op deze wijze wordt stress tot een minimum beperkt en blijft uitval van dieren, als gevolg van extreem zwervgedrag of door ongelukken, hopelijk achterwege.

Ecologisch onderzoek

Het spreekt voor zich dat het bijplaatsen van bevers gepaard zal gaan met onderzoek naar hun voortplantingsgedrag en hun biotoopgebruik. Volwassen dieren

worden voorzien van een uitwendig oormerk, zodat ze, onder andere tijdens onderzoek naar mogelijke voortplanting, individueel herkenbaar zijn. Om gesneuvelde dieren te kunnen herleiden tot een uitzetplaats en om ze te kunnen onderscheiden van eventuele immigranten uit de Eifel, worden alle losgelaten dieren voorzien van een onderhuidse chip.

Schakel tussen Biesbosch en buitenland
Het stimuleren van een levensvatbare beverpopulatie in Limburg past goed in het streven van de Rijksoverheid om in het Nederlandse rivierengebied een duurzame populatie bevers te krijgen. Binnen het stroomgebied van de Maas vormt Limburg een schakel tussen de populatie in de Noord-Eifel (Duitsland) en die van de Biesbosch. De populatie van de Biesbosch staat, via de Waal, in contact met die van de Gelderse Poort.

Maatschappelijke acceptatie

Verwacht wordt dat de terugkeer van de bever - net als elders in Nederland en West-Europa - door de Limburgse bevolking positief zal worden gewaardeerd. De huidige bevers zijn al geliefd. Zo heeft een basisschool al een hele buitenles opgezet rondom een bever die bij hen in de omgeving leeft. Voor eventuele overlast door dammen

Figuur 2. De nieuwe populatie bevers in Limburg vormt de ontbrekende schakel tussen bestaande beverleefgebieden in het stroomgebied van de Maas (Bron: Folder Bevers in Limburg)

(natschade) en vraatschade zijn in dit project oplossingen voorhanden in de vorm van o.a. gedoogovereenkomsten, grondverwerving of een schadevergoeding uit het Faunafonds.

Meer informatie is verkrijgbaar via:
beversinlimburg@ision.nl
De beverfolder kunt u (tegen onkosten) bestellen via: info@arknature.nl

Dankwoord

Speciale dank gaat uit naar alle personen die de afgelopen jaren waarnemingen van bevers hebben doorgegeven aan de contactpersoon Limburg van de Beverwerkgroep Nederland, aan het Natuurhistorisch Genootschap, de VZZ of de auteurs.

Gijs Kurstjens,
Ecologisch Adviesbureau,
Col. Ekmanstraat 15,
6573 BM Beek-Ubbergen

DE TOEKOMST VAN DE ZEEHOND HANGT AF VAN ONS HANDELEN

Peter Reijnders & Bert Jansen

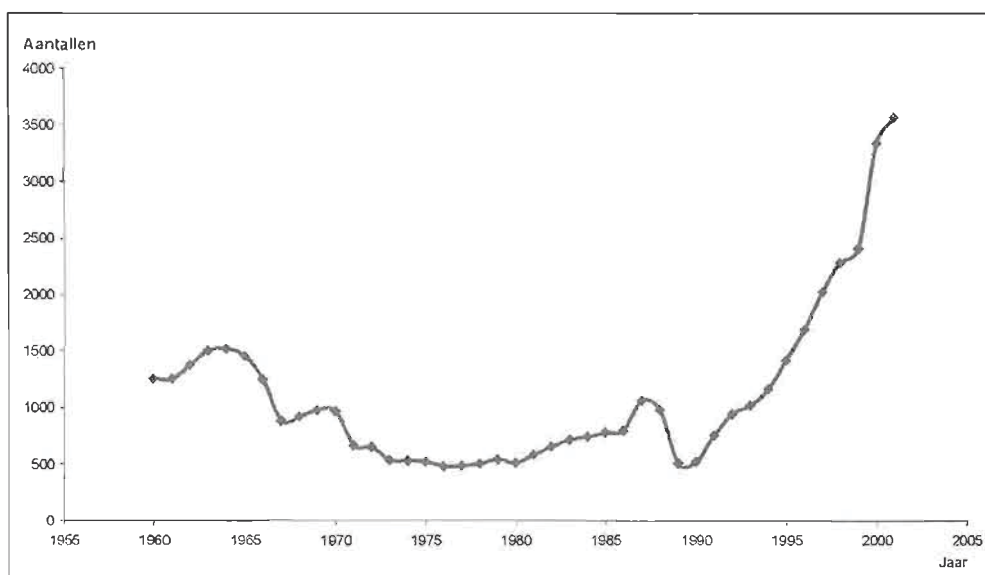
De zeehond (*Phoca vitulina*) verkeert in gevaar. Het zeehondenvirus heeft opnieuw de kop opgestoken. Beleidsmakers, dierenbeschermers en wetenschappers hebben een grote verantwoordelijkheid als het gaat om de toekomst van deze prachtige diersoort. Menselijk ingrijpen in de vorm van groot-schalige opvang van zieke dieren lijkt de meest ethische en humane wijze van optreden. Maar is dat wel zo? Wetenschappers van Alterra wijzen op de gevaren van ondoordacht menselijk ingrijpen. Om de zeehond te beschermen, moeten we keuzen maken. Kiezen we voor de zwakke dieren, of voor de sterke? Kiezen we voor het individu, of voor de soort? Het opvangen en weer genezen van de zwakkere dieren uit de populatie brengt grote gevaren met zich mee voor de soort als geheel. De Waddenzee is nu eenmaal geen dierentuin of boerderij waar de mens volledige controle over de gang van zaken heeft, maar een natuurgebied waar natuurlijke processen voorop staan en natuurlijke sterftefactoren hun tol kunnen eisen.

De zeehondenpopulatie in de Waddenzee heeft de laatste vijftig jaar opmerke-

lijke ontwikkelingen doorgemaakt. In het midden van de jaren zeventig waren er door, onder andere, bejaging en verontreiniging nog slechts zo'n 500 dieren.

Zeehonden in het Eyerlandse Gat, met de vuurtoren van Texel op de achtergrond. Foto: Salko de Wolf, EcoMare

Aantallen per vliegtuig getelde gewone zeehonden in de Nederlandse Waddenzee. Niet alle zeehonden zijn tijdens de laagwater tellingen op de zandbanken. Op grond van telemetrisch onderzoek is de onderschatting van de werkelijke populatiegrootte bekend. In 2001 bijvoorbeeld, bedroeg het getelde aantal 3595 stuks en de werkelijke populatiegrootte wordt geschat op ongeveer 5300 dieren (Bron: Alterra-Texel).

Door het stoppen van de jacht in Duitsland en Denemarken in die tijd nam de emigratie naar het Nederlandse waddengebied toe en groeide de populatie met gemiddeld 8% per jaar. In 1988 brak een virusepidemie uit, waardoor circa 60% van de dieren stierf. Daarna herstelde de populatie zich opmerkelijk snel. Sinds dat moment bedraagt de toename in Nederland circa 17% per jaar, en in de gehele internationale Waddenzee 13%. Op dit moment leven er in de Nederlandse Waddenzee meer dan 5500 zeehonden, zo blijkt uit de jaarlijkse vliegtuigtellingen van Alterra.

Er dreigt echter opnieuw gevaar voor de populatie. Het virus dat in 1988 massale sterfte veroorzaakte, is wederom uitgebroken. In eerste instantie in Anholt in de Oostzee en inmiddels heeft het ook in de Waddenzee toegeslagen. Er zijn twee plausibele hypothesen voor deze nieuwe uitbraak: er is een reservoir in die buurt (enkele dieren die het virus steeds weer doorgeven) of het virus is opnieuw door een zeedier binnengebracht. In beide gevallen gaat het om een natuurlijk verschijnsel. De gevolgen zijn op dit moment moeilijk te voorspellen. Naar verwachting kan de epidemie tot 60% van de populatie doden, maar vermoedelijk zullen het er (veel) minder zijn. Die verwachting stoelt op het feit, dat een aantal dieren (circa 15%) antilichamen tegen het virus heeft, en dat de dieren veel weerbaarder zijn dan in het verleden omdat de verontreinigingen

(PCB's, DDT e.d.) in zeehonden van de Waddenzee ten opzichte van 1988 met circa 80% zijn gedaald. Er zijn overigens wel nieuwe verontreinigingen bijgekomen, zoals organotin en vlamvertragers. De productie daarvan bedraagt echter slechts 10% van die van PCB's en DDT. Ondanks het feit, dat er nog steeds verontreinigingen in het zeehondenweefsel zitten, is er niets grondig mis met het afweersysteem. Immers, de laatste 12 jaar is de populatie gegroeid met een snelheid die ligt rond het biologisch haalbare van de soort, met een uitstekend geboortecijfer en een zeer goede overleving.

Toch dringt zich nu de maatschappelijke vraag op, of de mens moet ingrijpen door zoveel mogelijk zieke dieren op te vangen, of juist niet. Het belangrijkste, zo niet enige, criterium daarbij is de vraag, wat het beste is voor de toekomst van de gehele zeehondenpopulatie. Bij het beantwoorden van die vraag spelen diverse randvoorwaarden en overwegingen een rol. We noemen hieronder de belangrijkste:

Wettelijke kaders

Op grond van nationale en internationale wetten en verdragen kan in zijn afge-

Waargenomen zeehonden op een zandbank tijdens een vliegtelling. Foto: Sophie Brasseur, Alterra Texel

meenheid gesteld worden, dat het ingrijpen van de mens in de natuur tot het minimum beperkt moet blijven. Natuurlijke processen moeten in internationaal erkende natuurgebieden zoveel mogelijk hun eigen loop hebben. De Welzijnswet kent daarentegen een 'zorgplicht', die hiermee in tegenspraak lijkt. Het niet-ingrijpen in natuurlijke processen is daarmee echter niet strijdig. De zorgplicht betreft vooral problemen die zijn veroorzaakt door menselijk handelen, zoals een olieramp (overigens kent een zorgplicht twee kanten: opvangen of uit het lijden verlossen). Daarnaast kan menselijk ingrijpen in dierpopulaties, om de soort in stand te houden, ook noodzakelijk zijn als de populatie onder een kritische grens komt. 'Een individuele zorgplicht voor dieren in de natuur is echter volstrekt ondenkbaar' (staatssecretaris LNV in antwoord op kamervragen).

Ecologische aspecten

In het vigerende Trilaterale Vijfjaren Beheersplan voor Zeehonden in de

Waddenzee 2002-2006, (vastgesteld door de verantwoordelijke ministers van de drie waddenlanden) staat dat de opvang van zeehonden tot een zo laag mogelijk niveau moet worden teruggebracht, rekening houdend met ethische opvattingen en wetgeving per land. Dat ministeriële standpunt is gebaseerd op het feit dat de populatie bijzonder krachtig is zodat opvang voor het voortbestaan ervan niet nodig is. Daarnaast zijn er ecologische risico's verbonden aan het opvangen en weer vrijlaten van herstelde dieren. Eén van de meest fundamentele daarvan is de beïnvloeding van de natuurlijke selectie. Natuurlijke selectie houdt in dat de zwakste dieren sterven en de sterkste overleven, waardoor de populatie als geheel een betere en zekerder toekomst tegemoet gaat. Het opvangen en weer loslaten van de zwakste dieren, bijvoorbeeld die dieren die het meest gevoelig zijn voor het virus, kan derhalve leiden tot een in zijn geheel kwetsbaarder populatie. Daarnaast bestaat door opvang het gevaar van het introduceren van (andere) virussen en ziekteverwekkers in de wilde populatie, en verstoring van de 'wildheid' van de populatie door het beïnvloeden van de natuurlijke selectie.

vloeden van natuurlijke regulatieprocessen. De hoogte van de risico's van interferentie met natuurlijke processen door de opvang van zieke dieren wordt bepaald door de omvang van die opvang. Die dient vanuit ecologisch oogpunt dus zo klein mogelijk te zijn. Het minimale opvangbeleid uit het Trilaterale Beheersplan is dan ook in meer of mindere mate doorgevoerd in de gehele Waddenzee, behalve in Nederland. In Nederland zijn tussen 1996 en 2000 procentueel bijna acht keer zoveel nul- tot éénjarige dieren opgevangen dan in alle andere Waddengebieden samen (waarvan 90% in Pieterburen en 10% in Ecomare).

Het belang van de populatie staat voorop
Uitgaande van het grootste 'rampscenario', namelijk dat meer dan de helft van de dieren aan het virus ten onder zal gaan, bedraagt de omvang van de resterende populatie dan nog altijd zo'n 2500 dieren. Dat is het vijfvoudige van de minimum omvang van een levensvatbare populatie (500 dieren). De ervaringen van de epidemie van 1988 leren dat er duidelijk sprake is geweest van natuurlijke selectie ten faveure van de fittere dieren. De populatieparameters (groei, geboorte, overleving van zowel juvenielen als oudere dieren) zijn na de epidemie significant beter dan daarvoor. Met andere woorden: ook in het ergste geval staat het voortbestaan van de soort niet ter discussie. In ecologisch opzicht is er dus geen enkele reden om het beleid, zoals vastgelegd in het Trilaterale Beheersplan, te wijzigen.

Een vervolgvraag is uiteraard of we uit het oogpunt van dierenwelzijn niet toch de opvang moeten intensiveren, ook al is hiertoe geen ecologische noodzaak. Het belang van dierenwelzijn weegt zwaar in een verantwoordelijke maatschappij, maar we moeten ons wel blijven realiseren dat de Waddenzee nu eenmaal een natuurgebied is, waar natuurlijke processen voorop staan en natuurlijke sterftefactoren hun tol kunnen eisen.

Van belang daarbij is de wetenschap, dat opvang averechts werkt op het natuurlijke selectieproces dat, zoals hierboven aangetoond, voor de soort als geheel positief heeft gewerkt bij de vorige epidemie. Daarnaast bestaat het risico dat door het uitzetten van dieren, die in opvangcentra hebben verbleven, ook andere ziekteverwekkers in de populatie worden gebracht. Dat is een belangrijke

reden om toch buitengewoon terughoudend te zijn met het opvangen en weer uitzetten van zieke dieren. De kans, dat de populatie als geheel schade wordt aangedaan, is daarvoor te groot. Dat wil echter niet zeggen, dat een beperkte mate van opvang niet aanvaardbaar zou zijn. Integendeel, om educatieve redenen kan opvang van een aantal dieren in de beide Nederlandse zeehondencentra juist heel goed werken. Voorlichting is een belangrijk instrument als het gaat om het behoud van de huidige waarden van de Waddenzee. Bij een beperkte opvang zijn de ecologische risico's gering, en kan het maatschappelijke rendement hoog zijn. In de discussies van de afgelopen weken hebben het ministerie van LNV en andere deelnemers aan het Zeehondenplatform gesteld dat maximaal 5% van de aanwezige populatie zou mogen worden opgevangen en weer uitgezet. Vanuit ecologisch oogpunt is dit percentage aan de hoge kant, omdat risico's niet zijn uit te sluiten. Maatschappelijk gezien echter lijkt dit getal buitengewoon aanvaardbaar te zijn. Als het gaat om een Waddenzee met een blijvend vitale populatie zeehonden, dan is het belangrijk dat deze grens daadwerkelijk gehandhaafd wordt, en niet door de dramatiek van de dag (waarvan we allemaal hopen dat die niet zal komen) wordt overschreden. De toekomst van onze zeehonden hangt ervan af.

Peter Reijnders, Alterra,
Postbus 167,
1790 AD Den Burg (Texel)

Erratum

In Zoogdier 13(2) is in het artikel 'De vossenlintworm in Oost-Nederland' van Marijke Drees een storende fout geslopen. De besmettingsgraad bij de mens is zeer gering; per jaar komen er per 1 miljoen inwoners gemiddeld 1,85 patiënten bij. (dus niet 185 maar 1,85!).

De redactie

DE VOS EN Z'N WORM

Ad Vos

Het schijnt dat niet alleen de darmparasiet, *Echinococcus multilocularis*, Nederland heeft bereikt, maar ook de bijbehorende discussie over hoe we met dit probleem moeten omgaan. Aangezien mijn naam in Zoogdier 13(2) enkele malen door Marijke Drees (2002) werd gebruikt, wil ik hier graag een korte toelichting geven. Een mogelijk advies van het VZZ-bestuur aan het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport over dit onderwerp moet gebaseerd zijn op feiten, en niet op 'fabeltjes'. Een mooi voorbeeld hiervan is de laatste zin van Marijke's introductie: "Alles waar een vos overheen gepiest had was gevaarlijk...." Helaas, de eieren van de parasiet worden niet met de urine uitgescheiden, maar met de ontlasting. Dus terug naar de werkelijkheid.

Sinds enkele jaren is de 'gevaarlijke' darmparasiet ook in Nederlandse vossen aangetroffen, tot nu toe alleen nog maar in de grensstreken met België (Zuid-Limburg) en Duitsland (Groningen) (Van der Giessen *et al.*, 1999; Van der Giessen & Borgsteede, 2002). De besmettingsgraad van de vossen in deze gebieden is echter veel lager dan in Centraal-Europa. Dit zegt jammer genoeg niets over het potentiële risico voor de mens; een lagere besmettingsgraad bij vossen betekent niet automatisch een lager infectierisico voor mensen. Zoals Marijke Drees terecht opmerkt, is het nog steeds niet bekend hoe mensen zich nu precies besmetten. Wat wel bekend is, is dat het besmettingsrisico heel klein is. In een gebied waar

ongeveer 50% van de vossen besmet was, hebben Gottstein *et al.* (2001) bijvoorbeeld van bijna drieduizend inwoners bloedmonsters afgenomen en onderzocht. Slechts zes mensen (0.2%) hadden antilichamen tegen deze parasiet ontwikkeld. Dit betekent echter niet dat deze mensen ook daadwerkelijk besmet waren. Het aantonen van antilichamen tegen deze parasiet betekent alleen dat je in contact bent gekomen met, in dit geval, de 'eieren' van de lintworm en dat er een immuunreactie heeft plaatsgevonden. Vier van deze zes mensen met antilichamen werden verder onderzocht. Bij één van hen werd daadwerkelijk een infectie van de lever aangetoond. Deze bleek echter te zijn ingekapseld ('abortive lesion'). Met andere woorden, niemand die had deelgenomen aan dit onderzoek, had een infectie opgelopen met mogelijke fatale gevolgen. In Centraal-Europa (Oost-Frankrijk, Zuid-Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland) worden jaarlijks tussen de 0.02 en 1.4 nieuwe gevallen per 100.000 inwoners gemeld (Eckert, 1996). Het gevaar voor de Nederlandse volksgezondheid laat zich dus maar heel moeilijk vastleggen. Mensen die geloven dat ze een verhoogd risico op besmetting lopen, kunnen bijvoorbeeld regelmatig hun bloed laten onderzoeken. Hoe eerder men een infectie vaststelt, des te groter zijn de kansen op succesvolle behandeling.

Vos defaecerend. Foto: Dick Klees

Lokazen

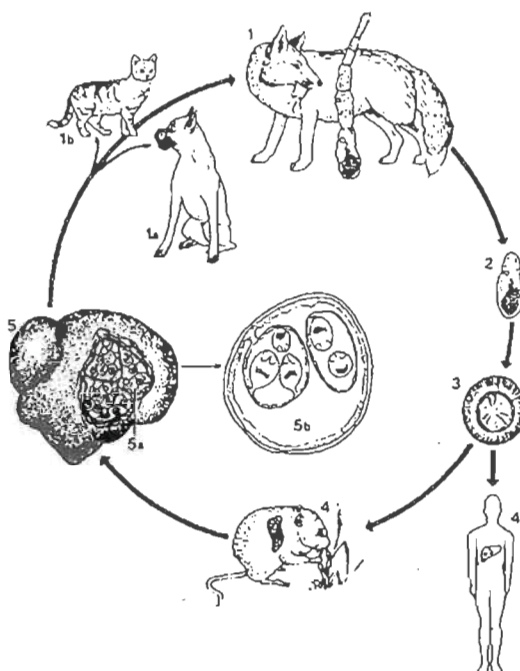
Zijn er nog andere mogelijkheden om het gevaar te verkleinen? Marijke Drees vermeldt dat ik een succesvolle proef met het uitleggen van lokazen met een ontwormingsmiddel heb beschreven. Helaas klopt dit niet helemaal. Wat klopt, is dat zulke veldproeven hebben plaatsgevonden in Duitsland en Japan. In beide gebieden in Duitsland, Brandenburg en Baden Württemberg, daalde de besmettingsgraad van de vossen na het uitleggen van de lokazen aanzienlijk (Mackenstedt & Romig, 2001; Tackmann *et al.*, 2001). Maar de parasiet verdween niet geheel, ondanks de enorme inspanningen. Het grootste probleem is dat een vos die lokaas heeft gegeten, zich binnen de kortste keren opnieuw kan besmetten door het nuttigen van een geïnfecteerde muis. Het ontwormingsmiddel zorgt ervoor dat de aanwezige wormen uit de darm van de vossen verdwijnen, maar het beschermt de vos niet tegen een mogelijke (her-)infectie. Het gebruik van deze lokazen op grote schaal is waarschijnlijk niet zinvol. De kosten zullen enorm hoog zijn en of je de parasiet ooit geheel zal uitroeien blijft te bezien.

Preventief ontwormen?

De lokazen kunnen misschien wel een gebied beschermen tegen het binnendringen van de parasiet. Hier is eigenlijk nog nooit onderzoek naar gedaan. Kun je een vossenpopulatie beschermen door ze preventief te ontwormen? Dus proberen de besmetting direct de kop in te drukken, voordat deze zich definitief in de vossen- en muizenpopulatie vestigt. Een andere mogelijke toepassing van de lokazen is het uitleggen in gebieden waar de mens en de vos zich beiden regelmatig ophouden. Uit recent onderzoek is gebleken dat 47% en 67% van de vossen, respectievelijk in de Zwitserse stad Zürich en in de omliggende recreatiegebieden besmet waren. Speel- en picknickplaatsen en stadsparken zijn zowel voor mensen (speciaal kinderen) en vossen zeer aantrekkelijk. In zulke gebieden kunnen de lokazen de besmettingsgraad bij vossen verlagen en zo het infectiegevaar voor de mensen hopelijk beperken.

Literatuur

Drees, M., 2002. De vossenlintworm in Oost-Nederland. *Zoogdier* 13(2):30.
Eckert, J., 1996. Der „gefährliche Fuchsbandwurm“ (*Echinococcus multilocularis*) und die alveoläre Echinokokkose des Menschen

Levenscyclus vossenlintworm naar Eckert, 1997. Eindgastheer: vos (hond, kat) en tussengastheer: knaagdieren. (Bron: brochure Keuringsdienst van Waren)

- in Mitteleuropa. Berl. Münch. Tierärztl. Wschr. 109:202-210.
Gottstein, B. *et al.*, 2001. Is high prevalence of *Echinococcus multilocularis* in wild and domestic animals associated with disease incidence in humans? *Emerg. Inf. Dis.* 7:408-412.
Hofer, S. *et al.*, 2000. High prevalence of *Echinococcus multilocularis* in urban red foxes (*Vulpes vulpes*) and voles (*Arvicola terrestris*) in the city of Zürich, Switzerland. *Parasitology* 120: 135-142.
Mackenstedt, U. & Romig, T., 2001. Forschungsvorhaben „Bekämpfung des Fuchsbandwurms“. Projektbericht (1.12.94 bis 30.4.01). Universität Hohenheim, Stuttgart.
Tackmann, K. *et al.*, 2001. A field-study to control *Echinococcus multilocularis* -infections of the red fox (*Vulpes vulpes*) in an endemic focus. *Epidemiol. Infect.* 127:577-587.
Van der Giessen, J.W. *et al.*, 1999. Detection of *Echinococcus multilocularis* in foxes in the Netherlands. *Vet. Parasitol.* 82:49-57.
Van der Giessen, J.W. & Borgsteede, F.H., 2002. *Echinococcus multilocularis*: De kleine lintworm van de vos met mogelijk grote gevolgen voor de mens. *Tijdschr. Diergeneesk.* 127:318-321.

Ad Vos, Oranjerie,
Hemelseberg 1,
6862 BN Oosterbeek

HAMSTER HERINTRODUCTIE

Maurice La Haye

In Nederland staat de hamster (*Cricetus cricetus*) op de rand van uitsterven, maar de uitvoering van het 'Soortbeschermingsplan Hamster 2000-2004' moet redding bieden. Daarom is door het Ministerie van LNV en de Provincie Limburg in het afgelopen voorjaar in Sibbe in Zuid-Limburg een 60 hectare groot akker-reservaat aangekocht en overgedragen aan het Limburgs Landschap, om de hamster als leefgebied te dienen. Het realiseren van deze leefgebieden en het uitzetten van hamsters uit het speciale fokprogramma maken onderdeel uit van het Soortbeschermingsplan.

In Sibbe zijn de afgelopen maanden 45 hamsters uitgezet. De eerste resultaten van deze herintroductie zijn erg gunstig. Foto: V. te Plate, Das & Boom

Fokken en uitzetten

In Sibbe zijn de afgelopen maanden voor het eerst gefokte hamsters uitgezet. Het ging hierbij om 25 zwangere vrouwtjes en 15 mannetjes. De vrouwtjes zijn in speciale uitzetrennen geplaatst, zodat zij aan de omgeving konden wennen en hun jongen konden werpen in een beschermde omgeving. De 15 mannetjes zijn naderhand in veel kleinere uitzetkooien geplaatst en na enkele dagen in het terrein losgelaten. Het fokken en verzorgen van de hamsters is uitgevoerd door Diergaarde Blijdorp en Vereniging Das en Boom. De eerste resultaten van deze herintroductie zijn erg gunstig. In totaal hebben 19 vrouwtjes een nestje gekregen met gemiddeld vijf jongen. Bij controle bleken de jongen zelfs verrassend groot en al bijna niet meer van de moeders te onderscheiden! Na ongeveer vijf weken zijn de uitzetrennen open gezet en konden de jongen (en de moeders) zich in het reservaat vestigen.

Een probleem was de aanwezigheid in het terrein van een paartje vossen met jongen. Gevreesd werd dat zij de geopende uitzetrennen één voor één zouden afstropen en de (onervaren) hamsters zouden opeten. Herhaaldelijk werden rond de uitzetrennen sporen van vossen aangetroffen. Na overleg met Alterra, werd door de Provincie Limburg voor een periode van vijf weken ontheffing verleend voor het afschieten van vossen om de herintroductie niet in een vroegtijdig stadium te laten mislukken. Er werden totaal zeven vossen geschoten. De komende jaren zullen de hamsters echter zonder 'bescherming' moeten zien te overleven, maar met een gezonde populatie is dat geen enkel probleem.

Onderzoek

Een aantal van de uitgezette hamsters (volwassen dieren, dus niet de in het veld geboren jongen) is uitgerust met een zendertje en hun activiteiten worden door Alterra in het veld intensief gevolgd. Deze dieren blijken zich uitstekend aan te passen aan hun natuurlijke omgeving. Hoewel de dieren in gevangenschap zijn opgegroeid, blijken zij toch in staat om burchten te graven.

In het voorjaar van 2003 zal pas echt duidelijk worden of de herintroductie geslaagd is, maar de eerste signalen zijn zeer bemoedigend. De uitgezette dieren hebben zich goed aangepast en in sommige percelen zijn meer dan vijf burch-

Foto: Dick Klees

ten per hectare gevonden! Zulke hoge dichtheden zijn uit Nederland al meer dan tien jaar niet meer bekend.

Bescherming

Het reservaat is niet toegankelijk voor het publiek, maar is uitstekend te bekijken vanaf de onverharde weg die langs het reservaat loopt. Overigens is de kans op het waarnemen van hamsters erg gering, doordat zij nachtdieren zijn, die bij het minste gerucht wegvlugten. In de nabij gelegen Van Tienhoven-molen is door Het Limburgs Landschap een kleine expositie ingericht. De molen bevindt zich op het plateau van Margraten te Gasthuis en is elke 2e en 4e zaterdag van de maand geopend. 🐾

Maurice La Haye,
Min. LNV Directie Zuid /
Provincie Limburg,
Postbus 6111,
5600 HK Eindhoven

H. Jansman & G. Müskens,
Alterra,
Postbus 47,
6701 AN Wageningen

DE GESCHIEDENIS VAN DE HAMSTER IN NEDERLAND

Johan Thissen

In Zoogdier 13(2) beschrijft Anneke Clason de geschiedenis van de hamster *Cricetus cricetus* in Zuid- en Midden-Limburg. Zij stelt dat er over het voorkomen in de prehistorie weinig bekend is, omdat er geen fossielen zijn in de kalkarme Limburgse bodem. Met behulp van Duitse en vooral Belgische literatuur is er echter meer over te zeggen.

De prehistorie

De Aziatische steppen zijn het centrum van het verspreidingsgebied van de hamsters als groep. Onze hamster komt daar nog steeds voor, tot in China (Zhang, 1997), en waarschijnlijk is hij op een gegeven moment uit Centraal-Azië naar Europa gekomen (Trouessart,

1910).

De vraag of de hamster pas in het Holoceen, dus pas na de laatste ijstijd, in Duitsland verschenen is, lijkt inmiddels opgelost. Gezien het feit dat het voorkomen van de hamster tijdens het eerdere Pleistoceen bekend is uit het huidige West-Frankrijk en Engeland, ligt het voor de hand dat de soort toen ook in Duitsland aanwezig was.

De hamster verdween na het Pleistoceen uit de westelijkste delen van zijn toenmalige areaal, waarschijnlijk door het opkomen van dicht bos, maar dit gold niet voor Midden-Europa. In Oostenrijk en Tsjechië handhaafde de soort zich (Spitzenberger & Bauer, 2001). De hamsters hoefden in het Holoceen dus niet van heel ver te komen om Nederland te bereiken.

De historie: geschreven bronnen

Schlegel (1862) noemt de hamster inderdaad niet, maar Zuid- en Midden-Limburg horen niet tot zijn studiegebied. Zowel in de reeks Natuurlijke historie van Nederland (1859-1862) als in Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland (1851-1866) wordt Limburg buiten beschouwing gelaten. Voor faunistische gegevens uit deze periode kan men voor Nederlands Limburg beter Belgische literatuur raadplegen, zoals De Selys Longchamps (1842), die meldt dat men hem verteld heeft dat er op de rechteroever van de Maas in de omgeving van Venlo hamsters leven. Dit is de eerste, maar weinig zekere, melding van de hamster in Nederland: het eventuele voorkomen bij Venlo is nooit bevestigd. De eerste goed gedocumenteerde mel-

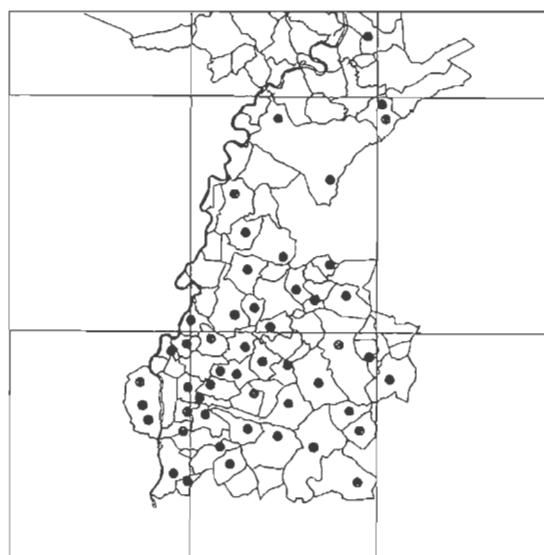
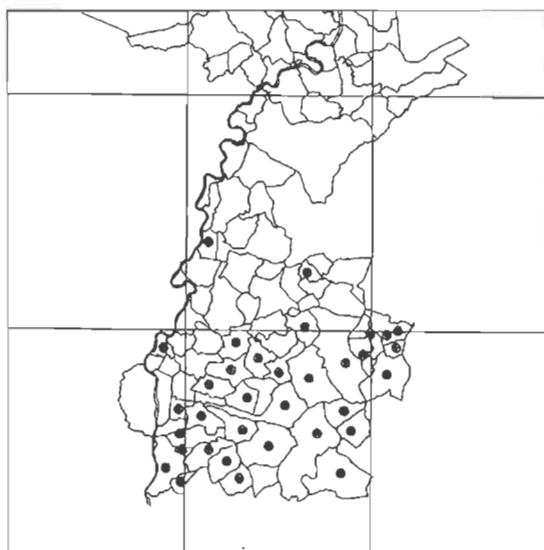
Hamster. Foto: Dick Klees

dingen in Nederland dateren uit 1879: de eerste hamsterplaag in Zuid-Limburg (Heerlen).

De uitbreiding van het areaal van de hamster in het noordwesten was begin vorige eeuw nog aan de gang (België: zie Dupond, 1932; Nederland: zie Pelzers & Lenders, 1992). Het is denkbaar dat de soort niet al met de eerste landbouw (5000 v. Chr.) naar ons land gekomen is, maar pas veel later. Op 31 oktober 1879 vraagt de Commissaris des Konings in het Hertogdom Limburg alle burgemeesters om informatie over "hetgeen omtrent dit dier, en de verwoestingen welke in het in Uwe gemeente zou hebben aangebragt, bekend is". De Tweede Kamer had namelijk bij de begrotingsbehandeling inlichtingen gevraagd "omtrent het verschijnen in dit gewest van een zeer gevaarlijk graan-etend dier, den hamster, ...". Op 1 december 1879 schrijft de Commissaris des Konings aan de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid het volgende: "De hamster [...] is sedert eenige jaren in enkele gemeenten [...] langs de Duitse grens, uit welk land hij schijnt te zijn gekomen, onder de naam van korenwolf bekend, ...".

De vraag blijft overigens of de hamster toen inderdaad pas kort in Nederland was of lange tijd onopgemerkt gebleven is. Husson (1949) kon, ondanks uitgebreid archiefonderzoek, deze vraag niet oplossen. Hij schrijft: "Alle gegevens kunnen plausibel verklaard worden door aan te nemen, dat in diverse streken de hamster al heel lang voorkwam, maar wegens zijn zeldzaamheid ontsnapte aan de mammologen." Mogelijk kan genetisch onderzoek, dat op dit moment loopt in Wageningen (Plant Research International en Alterra), deze vraag op korte termijn alsnog enigszins ophelderen.

Verspreiding van de hamster in Limburg vóór 1880 en in de periode 1938-1949 naar Husson, 1949 (bron: *Atlas van de Nederlandse Zoogdieren*)

Literatuur

- Dupond, C., 1932. La propagation du hamster en Belgique. Mededeelingen van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum in België 8 (26): 1-43.
- Husson, A.M. 1949. Over het voorkomen van de hamster, *Cricetus cricetus* (L.), in Nederland. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg 2: 13-54.
- Pelzers, E. & A.J.W. Lenders, 1992. Hamster *Cricetus cricetus* (L., 1758). In: Broekhuizen, S. et al., (ed.), *Atlas van de Nederlandse zoogdieren*: 235-239. St. Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- Schlegel, H. 1862. *Natuurlijke historie van Nederland. De zoogdieren*. Kruseman, Haarlem.

- Sélys Longchamps, E. de, 1842. *Faune belge, 1re partie, indication méthodique des mammifères, oiseaux, reptiles et poissons observés jusqu'ici en Belgique*. H. Des-sain/Liège & C. Muquart/Bruxelles.
- Spitzenberger, F. & K. Bauer, 2001. Hamster *Cricetus cricetus* (Linnaeus, 1758). In: Spitzenberger, F. *Die Säugetierfauna Österreichs*: 406-415. Austria media service GmbH, Graz.
- Trouessart, E.-L., 1910. *Faune des Mammifères d'Europe*. R. Friedländer, Berlin.
- Zhang, Y.Z. 1997. *Distribution of mammalian species in China*. China Forestry Publishing House, Beijing.

ZOOGDIEREN, DIE GEEF JE DE RUIMTE

De jubileumdag op 17 mei 2002

Angelique Martens

Op vrijdag 17 mei 2002 is het precies vijftig jaar geleden dat in Blijdorp de oprichtingsvergadering van de VZZ plaatsvond. Daarom is deze dag uitgekozen als start van het jubileumjaar.

De feestelijkheden vinden plaats in het gebouw Musis Sacrum te Arnhem en beginnen met het afscheid van Kees de Lange als voorzitter van de vereniging. In de zes jaar dat hij die functie bekleedde, is er heel wat veranderd en de vereniging toont haar dank niet alleen met woorden, maar ook in de vorm van een jonge 'dubbele' appelboom. Vervolgens

krijgen de ruim vijftig aanwezigen de gelegenheid om kennis te maken met Ton Bosman, de nieuwe voorzitter van de VZZ. Zijn eerste daad is het uitspreken van een feestrede, waarin onder meer de aankondiging van het jubileumboek "Op zoek naar zoogdieren, 50 jaar Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming". Hij dankt de redactie en de eindredactie voor het vele werk dat zij gedaan hebben bij de samenstelling van het boek, dat overigens op dit moment nog niet getoond kan worden.

De jubileumcommissie heeft een aantal sprekers bij elkaar weten te brengen met een interessante kijk op de menselijke omgang met zoogdieren. Rudy Kousbroek begint. Kousbroek 'praat naar zijn verstand heeft', aldus zijn eigen woorden. Hij vertelt dat hij niets van zoogdieren weet en leest vervolgens enkele bladzijden voor van zijn eigen werk. In zijn kijk op de relatie tussen dieren en mensen doet hij enkele biologische principes een literair jasje aan en stelt hij onder andere de aaibaarheid van een schepsel voor als evolutionair criterium. Hij blijkt een echte kattenliefhebber te zijn. Dit gaat er heel anders aan toe dan bij wetenschappelijke verhalen. Als Kousbroek na ongeveer een uur opkijkt van achter zijn leestafel is er ruimte voor discussie, die meteen benut wordt door zoogdierkundigen met een minder literaire kijk op de wereld. Daarbij komen het vermeende verschil tussen honden- en kattenliefhebbers aan de orde, de bescherming van soorten en de bescherming van individuen.

Na deze discussie betreedt Fred van den Brink jr. het podium. Met foto's en anecdotes geeft hij de zaal een beeld

Uitreiking van de dr. A. Scheygrondprijs door de voorzitter, Ton Bosman, aan Vincent van Laar. Vincent ontving de Scheygrondprijs wegens zijn bijzondere verdiensten op het gebied van de zoogdierkunde en de zoogdierbescherming. Hij heeft een groot deel van zijn leven aan de studie van kleine zoogdieren gewijd. Door zijn veldwerk en zijn vele publicaties was hij één van de stuwende krachten achter het verspreidingsonderzoek in Nederland. Door zijn speciale manier van benaderen weet hij de zoogdierkunde onder de aandacht van niet-biologen en jongeren te brengen. Foto: Albin Hunia

Het publiek luistert geïnteresseerd naar Rudy Kousbroeks literaire uiteenzettingen over zoogdieren. Hij bleek een goede observator van het gedrag van dieren, liefst katten. Foto: Albin Hunia

achter de schermen van de eerste voorzitter van de VZZ, zijn vader. Hij benadrukt de belangstelling van zijn vader voor de veldbiologie. Ook vertelt hij over een fotosessie in de achtertuin, waarbij hijzelf als naakte juveniele *Homo sapiens* moest optreden. Tot publicatie van dit materiaal is het nooit gekomen.

Nog voor de middagpauze vindt voor de derde maal de uitreiking plaats van de Scheygrondprijs. Dit jaar gaat deze prijs naar Vincent van Laar, als waardering voor zijn werk voor de vereniging, vooral het stimuleren van het veldwerk. Een oorkonde en een prachtige zilveren otter rijker bedankt Vincent de vereniging voor de prijs en spreekt hij de hoop uit, dat mensen zich zullen blijven inzetten voor het behoud van de natuur, zich wars zullen tonen van modieuze verschijnselen en hun nieuwsgierigheid de ruimte zullen blijven geven.

Terwijl een deel van de mensen zich na de pauze begeeft naar de 'Loesje'-workshop in de Hemelzaal, opent Jelle Reumer in de Balkonzaal het middagprogramma. Deze middag geven vier sprekers hun visie over het gevaar van de mens voor zoogdieren en het gevaar van zoogdieren voor de mens. De middag begint met de nieuwe Flora- en faunawet en de jacht. Het mooie aan de nieuwe wet is, dat deze bescherming als uitgangspunt neemt en de jacht in de

marge laat, maar volgens 'vossoloog' Jaap Mulder wordt de 'schadebestrijding' te ruim uitgelegd. Siebren Siebenga, bioloog bij de KNJV (Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging) geeft een andere visie op de jacht. Door de sterke toename van de aantallen vossen worden grondbroeders in de duinen en op de Friese kwelder bedreigd.

Rudy Kousbroek aan het woord. Foto: Albin Hunia

Mandy Cobben, Mieuw van Dienen en Dennis Wansink passen op de verjaars-taart tot de komst van de leden. Foto: Albin Hunia

Het eerste exemplaar van het jubileumboek was voor mevrouw Odile Wolfs, gedeputeerde van Limburg. In haar dankwoord kondigde ze alvast aan dat de provincie Limburg aan het Natuurhistorisch Genootschap en de VZZ een subsidie wil verlenen voor het maken van een provinciale zoogdieratlas. Foto: Albin Hunia

Na de jachtverhalen geven Martin Melchers (gemeente Amsterdam) en Annelies van Bronswijk (Technische Universiteit Eindhoven) hun visie op het verschijnsel zoogdier als buur. Van Bronswijk pleit voor grote voorzichtigheid bij de omgang met dieren in de stad en schetst de gevaren van bijtende, poepende en urinerende zoogdieren. Melchers beschrijft met levendige voorbeelden hoe dieren zich aan het dynamische milieu aanpassen, maar ook hoe 'leuke plekjes' steeds weer verdwijnen. Aan de hand van jarenlang waarnemen geeft hij een beeld van de rijke zoogdierfauna van Amsterdam. Ook schetst hij de ligging van de 'ebo-grens', de grens van het egel- en bosmuisareaal, die als maat gebruikt wordt voor de doordringbaarheid van de stad voor wilde dieren.

Nadat de laatste spreker het podium heeft verlaten, komt de voorzitter, Ton Bosman, naar voren met het eerste exemplaar van het jubileumboek. Hij overhandigt het, 'vers van de pers' aan Odile Wolfs, gedeputeerde voor Natuur en Landschap van de provincie Limburg. Mevrouw Wolfs meldt in haar dankwoord dat de provincie Limburg aan het Natuurhistorisch Genootschap en de VZZ subsidie wil geven om een provinciale zoogdieratlas te maken en dat de VZZ zal worden gevraagd om de introductie van de bever in Limburg te monitoren. De voorzitter geeft aan dat hij deze genereuze toezeggingen zeer waardeert en is zo vrij om ze te interpreteren als bevestiging van de rol die de VZZ zich op onderzoeksgebied in de afgelopen decennia heeft weten te verwerven. De toehoorders spoeden zich naar de zaal waar het jubileumboek nu inderdaad door iedereen kan worden afgehaald. Onderweg blijkt dat er naast het boek nog een verrassing is: er staat een verjaars-taart klaar. Naast het boek en het gebak zijn ook nog de verschillende spreuken te bewonderen die de 'Loesje'-workshop van deze middag heeft opgeleverd. Zoogdieren blijken een belangrijke inspiratiebron te zijn. Al met al een bijzonder geslaagde dag. 🐾

BULGAARS VELDWERK

Impressie van zomerkamp veldwerkgroep VZZ 2002

Jan Buys

Half juli reisde de veldwerkgroep af naar een uithoek van Europa: de Oostelijke Rhodopen in Bulgarije, tegen de Grieks-Turkse grens. Ook dit keer hadden we samenwerking gezocht met een lokale organisatie: Nature Information Conservation Centre Eastern Rhodopes (NICCER).

Ambitieuze Bulgaren

We waren te gast bij een groep enthousiaste en gedreven mensen. Ze zijn ooit begonnen met een project om de lokale populaties van gieren (alle vier soorten!) te beschermen. Langzamerhand is dit uitgegroeid tot een meer omvattend project dat zich er op richt de Oostelijke Rhodopen een beschermde status te geven. Hun basisfilosofie daarbij is dat die beschermde status een inkomstenbron voor de lokale bevolking moet vormen. Ofwel duurzaamheid zoals duurzaamheid bedoeld is. Dus richten de activiteiten zich bijvoorbeeld ook op het (her)ontwikkelen van extensieve veehouderij en ecotoerisme. Zo is er een project om een oud honderras (zie Zoogdier 13(1)) weer in te zetten bij schaapskudden om zo de wolvenschade terug te dringen. Het Informatiecentrum waar vanuit we opereerden is een ander voorbeeld: dit kunnen toeristen

als uitvalsbasis gebruiken. Het enthousiasme gold ook onze ontvangst. Om de activiteiten van NICCER te ondersteunen hebben we met subsidie van het Prins Bernhardfonds muizenvallen, bat-detectors en mistnetten voor hen meegebracht. Ook stelden enkele VZZ-leden en organisaties (oudere) computers ter beschikking.

In het vleermuisparadijs

Veel van onze aandacht ging uit naar de vleermuizen. De opzet was bestaande kennis aan te vullen met detectorwaarnemingen en zoektochten naar kolonies in dorpen. Dit leverde diverse kolonies van vooral dwergvleermuizen op. Meest gewone, maar ook één waar de zwermende en uitvliegende dieren ruim boven de 50 kHz zaten, kleine dwergvleermuis dus. Hier hebben we uitvliegers afgevangen, die bleken echter vrijwel zeker gewone dwergvleermuizen te zijn. Een gemengde kolonie dus? Ook vonden we, net zoals vorig jaar, weer een groep dwergvleermuizen (gewone dit keer) in een elektriciteitsmast. Interessant was ook een grote kolonie baardvleermuizen in een leegstaand hospitaaltje. Recent onderscheidden sommige onderzoekers een nieuwe baardvleermuissoort: *Myotis aurescens*. Volgens Teadora Ivanova, de Bulgaarse vleermuisspecialiste, zou deze groep tot de nieuwe soort behoren.

Met de detector en het blote oor hoorden we regelmatig bulvleermuizen. Dat was op zich al nieuw. Leuker werd het toen we op de laatste avond een groep zagen zwermen bij een rotswand: een

Deze sleeping beauty stond al jarenlang hoog op de veranglijst van menig VZZ'er: de bosslaapmuis.
Foto: Jan Buys

We krijgen een introductie op de Oostelijke Rhodopen vanaf een bergrug, met uitzicht op een kolonie gieren. Foto: Jan Buys

kolonieplaats. Eén van de vangsessies met mistnetten leverde de spectaculaire vangst van een grote rosse vleermuis op. Tot grote vreugde van Teadora, want er zijn nauwelijks recente waarnemingen van deze soort in Bulgarije. Ronduit spectaculair was het uitvliegen van een slordige tienduizend vleermuizen, waaronder Blasius' hoefijzerneus, langvleugelvleermuis en Capaccini's vleermuis, uit een grot.

Muizen slapen in het bos

Het plaatsen van muizenvalen leverde beperkt resultaat op. Dat viel te verwachten, gezien het droge biotoop. Toch vingen we langs beekjes, de rivier en een poel de grote bosmuis en de Millers waterspitsmuis. Nieuw voor ons was de vangst van de mediterrane en/of oostelijke veldmuis en de Macedonische huismuis.

De sensatie op muizengebied was de bosslaapmuis, die we vonden in een (houtbetonnen) vleermuiskast. We hadden enigszins moeten aandringen deze te gaan controleren, want zoals de Bulgaren zeiden, die verrekke relmuizen zitten overal....

Wolven en jakhalsgehuil

Wolven zijn ruim aanwezig in de regio. Op het strandje van de rivier vlak bij onze uitvalsbasis vonden we prenten die vrijwel zeker van wolven waren. Toen een groepje zich vergaapte aan een

Syrische knoflookpad, klonk op de achtergrond het gehuil van jakhalzen. Op vrijwel iedere strandje kon je otterprenten en -spraints vinden.

Neem daarbij het regelmatig struikelen over landschildpadden, rondplonzende moerasschildpadden, een esculaapslang die zich om een gevulde muizenval had gewikkeld, een rijkdom aan roofvogels (keizerarend, schreeuwarend, arendbui-zerd enzovoort), vlinders, libellen en planten, dan begrijpt iedereen dat we ons in een soort paradijsje waanden.

Dit gevoel werd versterkt door de enorme gastvrijheid van de mensen. Niet alleen de mensen van NICCER, maar ook de plaatselijke bevolking. Zo eindigde het tellen van vleermuiskolonies in een ontvangst bij mensen thuis met uitgebreid eten en drinken. De grenspolitie reed ons rond langs een oude burcht en een grotkerk. Zet dit af tegen de zeer basale levensstandaard in dit gebied en je voelt je soms een wel erg verwende westerling.

Ga zelf kijken

We maken een uitgebreid verslag, dat eind dit jaar zal verschijnen. Op internet kun je het nodige vinden over de Oostelijke Rhodopen, bijvoorbeeld via www.bsbcp.org en via de NICCER-site: www.niccerbg.com. Een directe bijdrage kun je leveren door een keer op bezoek te gaan in het gebied. Is goed te doen, zowel op eigen houtje als georganiseerd, bijvoorbeeld via www.naturatours.ch.

WAARNEMINGEN

Doordat dassen nog al eens langs de weg gevonden worden, verraden ze (helaas op een jammerlijke manier) hun aanwezigheid soms op onverwachte plaatsen. Foto: Jaap Mulder

Das bij Beverwijk

Op 16 april 2002 werd tegen de avond een dode das gevonden bij de voormalige vuilnisbelt van Beverwijk, nu een natuurgebiedje aan de oostkant van het dorp. Dat is opmerkelijk, omdat onze grootste marterachtige nog nooit zo ver westelijk is aangetroffen. Er is één voorganger die al wel een eind in de richting was gekomen: een das die op 2 april 1989 in het zuiden van Amsterdam langs de oprit van de A10 bij de RAJ werd opgeraapt. Verder zijn geen waarnemingen bekend uit Zuid- en Noord-Holland, afgezien uiteraard van de populatie die in het Gooi leeft.

Bij zo'n vondst moet je jezelf altijd afvragen of de das uit zichzelf die plek bereikt heeft, of dat hij een handje geholpen is door de mens. Het dier zou bijvoorbeeld opzettelijk kunnen zijn neergelegd door iemand die een leuke waarneming wil (laten) doen, of die de natuurlijke kwaliteiten van een gebied wil opkrikken ("ook de das komt hier voor"). Maar ook kan een westerling ergens in het oosten langs de weg een dode

das hebben opgeraapt om hem op te laten zetten, maar daar later weer van hebben afgezien. Het eenvoudigst is dan natuurlijk om het lijk weer langs de weg te dumpen.

Was zo iets ook hier het geval? Ger Stoker, de vinder, vertelde dat het dier vanaf de weg niet zichtbaar was. Alleen omdat Ger de berm inliep om een informatiebord te gaan bekijken, vond hij de das. Van opzettelijk neerleggen lijkt dus geen sprake te zijn. Bovendien ging het om een klein en rustig weggetje. Ook dumpen kan wel worden uitgesloten, omdat je dan zou verwachten dat dat gebeurt bij een plek waar een auto makkelijk kan stoppen, en dat was hier niet het geval. Ondanks alle barrières tussen de dichtstbijzijnde populaties en de vindplaats, lijkt het dus waarschijnlijk dat de das deze uithoek zelf bereikt heeft.

Sectie wees uit dat het om een mannetje ging van één jaar oud: in de wortel van een hoektand was onder de microscoop slechts één groeilijn te

zien. Het dier woog ruim tien kilo en was inderdaad een verkeersslachtoffer. De maag was leeg, wat dus ook geen aanwijzingen over zijn herkomst opleverde. Wel duidt dat erop dat het dier aan het begin van de avond is doodgereden, nog voor hij iets gegeten had. Waarschijnlijk was dat op de avond van 15 april, het dier vertoonde namelijk geen lijkstijfheid meer toen het op 16 april werd gevonden. Ook zou de lege maag kunnen betekenen dat het dier dichtbij zijn burcht verongelukte, maar tot het afzoeken van de omgeving op bewoningssporen is het helaas niet meer gekomen. De vondst leert ons echter wel dat we ook buiten de bekende woongebieden van de das, en dus ook in Kennemerland, attent moeten zijn op het incidenteel voorkomen van de das. Wellicht zijn hier toch meer dassen dan we weten!

Jaap Mulder

Meervleermuis-kolonie Schagen, Noord-Holland

Op 29 mei 2002 werd in de schoorsteen van de Gemeentelijke Scholengemeenschap te Schagen een grote kolonie meervleermuizen (*Myotis dasycneme*, Boie, 1825) waargenomen.

's-Avonds om 22.25 uur vlogen de eerste exemplaren uit en omstreeks 23.20 uur hadden 205 dieren de kolonie verlaten. Dit is voorwaar een grote kolonie van een soort waarvan alleen kraamkolonies bekend zijn uit de provincies Friesland, Groningen, Utrecht, Overijssel, Noord- en Zuid-Holland. Volgens de Atlas van de Nederlandse Vleermuizen komen er in Nederland 8.000 tot 10.000 exemplaren voor. De oudst bekende meervleermuis had een leeftijd van 15 jaar. Bij een op handen zijnde verbouwing van de school, dit najaar, zal erop toegezien worden dat het verblijf van de kolonie gespaard wordt.

Otte Zijlstra

H Y P E R L I N K

WEBSITES

INVASIE VAN DE MARTERACHTIGEN

INVASIVE MAMMALS BIBLIOGRAPHY

Beheerder: Massey University
en University of Waikato
Adres: <http://www.invasive-animals.org.nz/index.html>
Onderwerp: zoogdieren die
tot probleemsoorten kunnen
uitgroeien. Talen: Engels.

Allicht overkomt het je ook wel eens dat je, louter bij toeval, op een interessante site terecht komt. Wanneer je enkel op de titel was afgegaan dan had je de webstek allicht achteloos voorbij gesurft, maar je nieuwsgierigheid bestiste anders. De "Invasive mammals bibliography" heeft mij alvast op zo'n subtiele wijze te grazen genomen. Ik weet niet meer hoe ik er verzeild geraakte. Waarschijnlijk werd mijn aandacht getrokken door de melding dat inmiddels bij ons hoog aangeschreven soorten, als wezel en hermelijn, elders nog steeds als pestsoorten worden aanzien. Dat maakt dat elk middel goed is om ze te verdoemen.

Wezel. Foto: Dick Klees

Hermelijn valt aan. Foto: Dick Klees

Vergeef me dus mijn slippertje, maar de site is het summum voor wie op zoek is naar een uitgebreid literatuuroverzicht i.v.m. hermelijn en wezel. Een snelle zoektocht keverde niet minder dan 644 titels op voor hermelijn en 418 voor wezel. En het lijstje wordt halfjaarlijks aangedikt. De site vertrekt van een soortfiche en wordt aangevuld met een verspreidingskaartje op wereldniveau en de reeds genoemde gedetailleerde literatuurlijst, evenals met enkele links. De literatuurlijst kan op thema worden bevestigd. Het zal u allicht niet verwonderen dat het thema "bestrijding" centraal staat, maar daarnaast wordt eveneens wat andere literatuur vermeld die biologisch zeer waardevolle informatie oplevert. Wel blijf ik zitten met de vraag, waarom precies deze dieren als pestsoorten worden aanzien.

De alom bekende Nieuw-Zeelandse onderzoekster King tekende voor tekst en toelichting, wat mijn pleidooi voor een bezoekje ondersteunt. Voorlopig beperkt het aanbod zich tot vijf soorten maar uitbreiding is op til.

TWEETALIGE ZOOGDIEREN

Beheerder: Koninklijk Belgisch
Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN)
Adres: http://www.naturalsciences.be/cb/databases/cb_databases_eng.htm

Onderwerp: zoogdieren in het
Brussels gewest.

Talen: Engels (MAMMIBRU)/
Nederlands, Frans, Engels en
Duits (BATS).

Geen land is te klein om te
bezeilen, zo lijkt. Het gat in de
zoogdierenatlassen van respec-
tiefelijk Vlaanderen en Wal-
lonië is eindelijk opgevuld met
de database MAMMIBRU.
Het maakt deel uit van een ruimer
databestand van fauna en flora
in het Brusselse Gewest en
steunt op een geografisch infor-
matiesysteem met gegevens
van het KBIN. De site is opge-
bouwd rondom de soortna-
men. Bij het aanklikken krijgt
men een eenvoudig versprei-
dingskaartje te zien met op de
achtergrond een raster en de
grenzen van de deelgemeen-
ten. Door een gebrek aan refe-
rentiepunten is het verder gis-

sen naar de vindplaatsen, wat al gauw tot verveling leidt en de site voor verder onderzoek onbruikbaar maakt. Een kaartje met bos- en parkgebieden en andere landschappelijke structuren zou het geheel een belangrijke meerwaarde geven en het prentjes kijken aanzienlijk vergemakkelijken.

Surf daarom via dezelfde site meteen door naar de verspreidingsdatabank van de vleermuizen van het Centrum voor Chiropterologisch Onderzoek van het KBIN. Deze site (BATS), die langs dezelfde internetweg toegankelijk is, is met een stuk minder weerzin samengesteld en heeft in al zijn eenvoud beduidend meer te bieden dan MAMMIBRU. Zijn meerwaarde haalt de site uit de verspreidingsgegevens die het gehele land omvatten en uit de toelichting bij zomer- en winterverblijfplaatsen, ringresultaten en trekbewegingen van Belgische vleermuizen.

WIL DE ECHTE WILDE KAT NU OPSTAAN?

Beheerder: Bigcats

Adres: <http://www.scottish-wildcats.co.uk/http://www.bigcats.org/swc/index.html>

Onderwerp: hybridisatie tussen wilde en gedomesticeerde kat.

Talen: Engels

De wilde kat moet het in Groot-Brittannië tegen 7,5 miljoen tamme soortgenoten opnemen. En dat heeft zo zijn gevolgen. Zoals elders in West-Europa heeft de aanhoudende jacht op de wilde kat ook over het Kanaal haar tol geëist. Na een decennia lang herstel raakte de soort stilaan weer ingeburgerd, maar zij blijft overal een zeldzame verschijning. Onderzoekers baart vooral de hybridisatie van wilde katten met (verwilderde) huiskatten grote zorgen. Sommigen menen zelfs dat er geen raszuivere wilde katten meer bestaan. Ook bij ons is reeds meermaals

Wilde kat. Foto: Dick Klees

gewezen op het gemak waarmee wild en tam met elkaar kruisen. Twee Schotse websites gaan dieper in op de problematiek van hybridisatie bij wilde kat en de mogelijke gevolgen daarvan. Daarbij doen zich enkele vragen voor, waarop niet meteen een antwoord te geven is.

De verschillende aspecten van bloedvermenging komen in verschillende bijdragen aan bod en zijn uitvoerig gedocumenteerd. In de marge wordt ook uitgebreid ingegaan op andere biologische wetenswaardigheden van de wilde kat, waarbij de klemtoon ligt op enkele bijzondere kleurafwijkingen. Ze gaven het ontstaan aan wilde verhalen omtrent enkele mysterieuze specimen, waaronder de zwarte Kellas kat. Op de site van Bigcats wordt het verhaal van de kleureringen in woord en beeld uit de doeken gedaan. Zo wordt het toch nog lekker huiveren wanneer de kattentijd in Schotland aanbreekt.

SURF OOK EVEN NAAR:

Dolfijnen cursussen en excursies: Sedert 1990 organiseert het Tethys Research Institute

elk jaar opnieuw een reeks cursussen en workshops voor wie wil deelnemen aan onderzoek naar of beschermingsacties ten gunste van walvissen en dolfijnen. De veldcursussen (of beter: "zeecursussen") worden gegeven door deskundige onderzoekers in het Middellandse Zeegebied. Deelnemers worden bij alle activiteiten betrokken en in alle aspecten van het walvisonderzoek ingewijd. Voor drachten, observaties en inventarisaties zijn vaste onderdelen van het programma. Plunder maar alvast je spaarrekening. Adres: <http://www.tethys.org/index.htm>

En wanneer je alles onder de knie hebt kan het walvis kijken pas goed beginnen. Waar je daarvoor in de wereld overal terecht kan, kom je te weten bij WDCCS (The Whale and Dolphin Conservation Society) door raadpleging van hun Whale Watch Operators Database. Een mensenleven blijkt te kort om op alle aanbiedingen in te gaan. Adres: <http://www.wdcs.org>

Dirk Criel

BESPREKING

Voorkomen is beter ...

Beschouw het soortenbeleid niet als lapmiddel

De onlangs afgetreden staatssecretaris voor Natuurbeheer heeft de Raad voor het Landelijk gebied een advies gevraagd over het soortenbeleid. Dit advies is een antwoord op de conflicten tussen economie en ecologie, op de vertragingen die ontstaan wanneer er een zeldzame soort wordt 'ontdekt' op een plaats waar woningbouw, bedrijventerreinen of een weg gepland wordt. Dat is ook waar de titel op slaat: het is beter deze conflicten te voorkomen.

De Raad constateert dat het doel van het beleid, het in stand houden van de soorten die hier in 1982 bij het ratificeren van het verdrag van Bern aanwezig waren, goed is geformuleerd en in wetten en regels is vastgelegd. De uitvoering van het beleid is echter slecht geregeld. De Raad noemt een aantal problemen bij de uitvoering, onder andere onvoldoende capaciteit bij de lagere overheden voor integrale planning en het te lage tempo van het opstellen van soortbeschermingsplannen en van het nemen van maatregelen. Als maatregelen tenslotte worden genomen, zijn zij daardoor duurder en minder kansrijk. Het gehannes rond de hamster is hiervan een duidelijk voorbeeld. En, tenslotte is er het probleem, dat we te weinig weten over de aanwezigheid van soorten. Gemeenten en anderen kunnen in hun plannen geen rekening houden met zeldzame dieren en planten, doordat ze de verspreiding van die soorten onvoldoende kennen. Het advies is dan ook, dat er meer kennis verzameld en gepubliceerd dient te worden, vooral over de verspreiding.

Het verzamelen van gegevens over die verspreiding gebeurt door organisaties, waaronder de VZZ, die lid zijn van de VOFF, de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna.

De VZZ kent vele actieve leden, die, door nieuwsgierigheid gemotiveerd, onderzoek doen naar de verspreiding van zoogdieren. Ook is er bij onze leden een grote inzet voor natuurbescherming door voorlichting. Zo zijn vele leden bereid om mensen, die overlast door vleermuizen ervaren, te bezoeken en interesse voor deze dieren te welken. Bij de andere leden van de VOFF is dezelfde inzet aanwezig. Totaal zijn vele duizenden mensen op hun eigen manier betrokken bij soortbescherming. Gelukkig wordt de brede inzet van de vrijwilligers door de Raad voor het Landelijk Gebied gewaardeerd. "De maatschappelijke organisaties genereren betrokkenheid bij natuur, de inzet van een groot volume aan kennis en capaciteit op vrijwillige basis. Het is wel zaak dat de overheid deze organisaties daar financieel bij steunt." Laten we hopen dat het kabinet dit advies ter harte neemt.

Marijke Drees

Voorkomen is beter... Advies over soortenbescherming en economische ontwikkeling. Publicatie RLG 02/5, april 2002. Uitg. Raad voor het Landelijk Gebied, Stationsplein 14, 3818 LE Amersfoort. Alle publicaties van

de Raad staan op www.rlg.nl en zijn kosteloos via het secretariaat te bestellen.

Natuurvriendelijke Oevers: Fauna

Als onderdeel van de serie 'Natuurvriendelijke oevers' heeft Rijkswaterstaat een 270 pagina's tellend rapport gepubliceerd met een actualisering van de kennis over dieren langs de oever en in het water. Voor waterbeheerders zonder ecologische achtergrond een waardevolle bron van informatie, maar ook voor alle actievoerders, die waterschappen en Rijkswaterstaat zouden willen motiveren tot een beter oeverbeheer. Zo staan er, bijvoorbeeld, voorstellen in voor 'muskusratbestendige' constructies. Het zou mooi zijn als die op meer plaatsen in het land worden toegepast, zodat de uitzichtloze bestrijding van muskusratten met kooien, fuiken en klemmen kan verminderen. Voor bedreigde soorten kan met een beter oeverbeheer een aanzienlijke vergroting van voor hen geschikt habitat ontstaan.

Marijke Drees

CUR, Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat Dienst Weg- en Waterbouwkunde, 1999. Natuurvriendelijke Oevers: Fauna. CUR-publicatie 203. ISBN 9037604803. Te bestellen bij CUR, Gouda, door overmaken van € 59,- op rekening 544328, onder vermelding van CUR rapport 203.

FORUM

NATUURLIJK NEDERLAND

U heeft vast wel eens gehoord, dat wij als mens bij de groep jagers/verzamelaars horen. Vroeger was dat om te overleven, maar nu die noodzaak allang verdwenen is, kunnen we het nog steeds niet laten om van alles te verzamelen. Of het nu euro's, postzegels of andere dingen zijn. Ik kwam op dit fenomeen toen ik een paar dagen geleden weer eens een krantenstukje las, dat mij behoorlijk prikkelde. Het zou zo zijn, dat het echt niet anders kan, de vos moet worden afgeschoten, om de korenwolf een eerlijke kans te geven.

Toen wist ik het weer zeker, wij zijn verzamelaars, zelfs op het gebied van de flora en fauna. Alles stellen we in het werk om zoveel mogelijk dieren en planten binnen onze grenzen te krijgen of houden. De natuur heeft daar niets mee te maken, wij beslissen wat hier leeft, niet de natuur! Reservaten worden ingericht, andere dieren verdreven of verhuist, en de pers is ingelicht.

Maar? Wij waren toch ook de denkende mens? Waarom vind ik daar dan niets van terug? Heeft er ooit iemand stilgestaan bij het feit dat we ook eens een keer kunnen kiezen om dingen hun gang te laten gaan, gewoon niet mee bemoeien. Want, laten we eerlijk wezen, de echt goede biotopen zijn door ons allang vernield! Het is de tijd van de opportunisten en een nieuwe soort natuur, dus geef die eens een kans.

Natuurlijk weet ik dat het zonde is dat er dan soorten verloren gaan, maar let op mijn woorden, er komen nieuwe. Natuurlijk moeten we nieuwe terreinen aanmerken voor natuur, maar laat het daarna eens gaan zonder ze voor een specifiek dier in te richten. En natuurlijk wordt de natuur dan weer natuurlijk!!

Het is een grap om te denken dat het wegschieten van de vossen in Limburg de korenwolf zal helpen, want achter de

vos staan de uilen, roofvogels, marterachtigen al te trappelen om zich te goed te doen aan een korenwolfje. Moeten we die dan ook maar weg halen? Zodat de korenwolf ruimschoots de tijd krijgt om zijn holletje in te richten?

Wanneer leren wij nu eens dat de natuur niet gemaakt kan worden, maar dat die ontstaat. En dan nog het liefst op de plaats waar wij het eigenlijk liever niet gehad hadden.

Nee, ik weet het zeker, we zijn en blijven verzamelaars tot onze verzameling compleet is!!

*Merijn van den Hoogenhoff
Beheerder van een bezoekerscentrum*

VERENIGINGS NIEUWS

Nieuwe Bureaumedewerkers

De afgelopen maanden zijn drie nieuwe medewerkers in dienst getreden: Virginie Epinat, Dick Bekker en Annemarieke van der Sluijs. In dit nummer van Zoogdier vertellen wij u iets meer over Virginie. In het decembernummer zullen wij u meer over Dick en Annemarieke vertellen.

Virginie Epinat

Virginie Epinat is sinds juni de nieuwe databankbeheerder van de VZZ. Zij is in 1995 in Frankrijk afgestudeerd als landbouwkundig ingenieur en is gespecialiseerd in geografische informatie systemen. Twee dagen per week zorgt zij ervoor dat de databanken van de VZZ een hoge kwaliteit krijgen. Hiervoor spoort zij tegenstrijdigheden op in de huidige bestanden en zoekt ze naar een goede aanpak voor digitale invoer en controle van gegevens. Daarnaast ondersteunt ze de gebruikers van databanken bij het invoeren en opvragen van gegevens. De redactie van Zoogdier vroeg haar naar haar motivatie om bij de VZZ te gaan werken en naar de inhoud van haar functie.

"Ik vind deze baan een heel aantrekkelijke combinatie van puzzelen - de logische problemen oplossen die met databankbeheer gepaard gaan - en bijdragen aan kennis over en bescherming van onze omgeving. Ik vind het daarbij heel prettig om te werken in een kleine structuur en met gemotiveerde leden en werkgroepen. Als databankbeheerder moet je regelmatig met mensen praten om behoeften wat betreft het informatiesysteem goed in kaart te kunnen brengen en om ondersteuning te

Virginie Epinat

bieden. Dit wissel je af met (eenzaam) computerwerk waar je die behoeften vertaalt door databanken aan te passen, op te schonen, aan elkaar te koppelen en oplossingen te bedenken om invoer en opvraag van gegevens voor de gebruikers makkelijker te maken." Voor vragen over de databanken: v.epinat@vzz.nl

Digitale Index Zoogdier

Op de web site van de VZZ (www.vzz.nl) staat een index met artikelen die de afgelopen 10 jaar in Zoogdier stonden. Het is een PDF-bestand. U kunt hem ophalen en met het programma Adobe Acrobat Reader (gratis te verkrijgen bij www.adobe.nl) bekijken. Daarnaast is de index als een databestand beschikbaar (in Dbase, Excel of elk ander gewenst programma; helaas niet voor Macintosh). In dit bestand staan niet alleen alle titels, maar ook sleutelwoorden uit de inhoud

van de artikelen. Zo kunt u zoeken naar alle artikelen waar de veldmuis in voorkomt of artikelen over wettelijke bescherming van zoogdieren. Dit databestand kunt u bestellen door € 5,45 over te maken naar rekeningnummer 203737 van de Postbank (Nederland) of naar rekeningnummer 000-1486269-35 van de Postcheques/Bank van de Post (België), onder vermelding van 'Digitale Index Zoogdier'.

Giften 50 Jarig jubileum

De afgelopen maanden heeft een groot aantal leden een gift overgemaakt ten bate van het 50-jarig jubileum van de VZZ. Het bestuur van de VZZ is deze leden daar erg dankbaar voor. De giften zullen worden gebruikt voor de organisatie van een tweede feestje ter gelegenheid van het jubileum op 16 november aanstaande en de aanstelling van een databankbeheerder. Wilt u de VZZ ook ondersteunen dan kan dat door een gift over te maken naar giro 203737 ten name van VZZ te Arnhem, onder vermelding van 'gift jubileum'. Leden in België kunnen gebruik maken van rekeningnummer 000-1486269-35 van de Postcheques/Bank van de Post, eveneens ten name van VZZ en onder vermelding van 'gift jubileum'.

Lidmaatschap voor het leven

Op de Algemene Ledenvergadering van 8 april 2000 is het voorstel voor een lidmaatschap voor het leven goedgekeurd. Door een eenmalige storting van € 680,67 kunt u lid voor het leven worden. Leden die al 10 of meer jaar lid zijn kunnen een korting krijgen. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met het bureau van de VZZ. Het geld komt ten goede van het Zoogdierfonds.

Schiet bescherming korenwolf door?

Op 12 juli 2002 publiceerde de Volkskrant een betoog van de voorzitter van het VNO-NCW, Jacques Schraven, met de titel "Bescherming korenwolf schiet door". Dit is een aanval op de Habitatrichtlijn en de Flora- en faunawet. Schraven borduurt voort op de intentieverklaring die op 23 april 2002 door een aantal organisaties uit de natuurbeschermingswereld met bouwwerkgevers en projectontwikkelaars ondertekend is. VNO-NCW stelt dat in de intentieverklaring gevraagd wordt om leefgebieden van beschermde soorten, waar exemplaren van zo'n soort naar toe kunnen worden gebracht. Het beschermde dier krijgt zijn leefomgeving en bedrijven hun economische activiteit. Probleem opgelost!

De VZZ en Vogelbescherming Nederland hebben deze verklaring niet ondertekend, juist om dergelijk misbruik door projectontwikkelaars geen kans te geven, en we verzetten ons tegen de benadering van het VNO-NCW. Wat is er mis met bescherming voor iedere hamsterpopulatie? Als een soort uit Nederland dreigt te verdwijnen, moeten we dan niet alles uit de kast halen om die soort te behouden? Het gaat om een principiële zaak: houdt Nederland zich aan de wet en door hemzelf ondertekende verdragen?

De hamster behoort tot de soorten van Bijlage IV van de Habitatrichtlijn. Voor deze soorten hoeven (in tegenstelling tot de soorten op Bijlage II) geen speciale beschermingszones (gebieden) aangewezen te worden, maar ze moeten in principe wel overal worden gevrijwaard van verstoring en vervolging. De basis van de soortenlijsten op Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn (1992) zijn de Bijlagen I en II van het Verdrag van Bern (1979) geweest, respectievelijk de streng beschermde planten- en dier-

soorten. Bij de totstandkoming van de lijsten van Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn is grondig afgewogen welke plek een soort van het Verdrag van Bern uiteindelijk in de Richtlijn zou krijgen. De volgende eigenschappen van een bedreigde soort hebben geleid tot een keuze voor bescherming via Bijlage IV: relatief groot areaal binnen de Europese Unie, dynamische verspreiding en in belangrijke mate voorkomen in bebouwde omgeving en agrarische gebieden. Eigenschappen die inderdaad in zekere mate opgaan voor de hamster.

In de zaken van de door LNV verleende ontheffingen van de Natuurbeschermingswet heeft de Raad van State afgewogen of er dwingende redenen van openbaar belang waren om hamsters op de bedrijventerreinen GOB Heerlen-Aken en Beitel-Zuid te vangen, te verstoren en hun holen te beschadigen. Hierbij erkent de Raad in zijn uitspraak van 15 januari 2001 dat het scheppen van werkgelegenheid een dwingende reden van groot openbaar belang kan zijn, maar dat is hier onvoldoende aangetoond en bovendien is er onvoldoende onderzoek gedaan naar alternatieven voor verbetering van de regionale werkgelegenheid.

Verder zegt de Raad van State dat LNV in zijn beslissing op bezwaar tegen de verleende ontheffing niet deugdelijk gemotiveerd heeft dat het project geen afbreuk doet aan het streven de populaties van de betrokken soort in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan. LNV had aangekondigd om eventueel

aangetroffen hamsters te verplaatsen naar andere, voor hun voortbestaan beter geschikte gebieden. Dit lijkt erg op de hierboven genoemde oplossing van VNO-NCW. Had LNV toen meteen een akker aangekocht en die geschikt gemaakt voor eventueel aangetroffen hamsters, dan had de Raad van State volgens ons daar mogelijk genoeg mee genomen. Wellicht had de projectontwikkelaar wel mee willen betalen.

Er zaten toen echter al geen hamsters meer bij Heerlen. Tijdens de uitspraak van de Raad van State van 15-1-2001 bestond de hele Nederlandse populatie in het wild uit hooguit enkele dieren bij Heer (in de buurt van Maastricht). De eerste nakomelingen van de in Heer gevangen hamsters zijn deze zomer uitgezet op een speciaal voor hen aangekocht en ingericht akkerbouwbedrijf bij Sibbe. Hopelijk zal het hen goed gaan! Een belangrijke eerste stap voor het herstel van de populatie in Nederland.

Wij verwachten van overheid en bedrijfsleven dat ze de les hebben geleerd: voor je het weet is een soort uitgestorven. Het is beter om op tijd te zorgen dat de relevante verspreidingsgegevens bekend zijn, en op tijd maatregelen voor bescherming te nemen. De Nederlandse zoogdiersoorten op bijlage IV zijn: alle vleermuizen, hazelmuis, bever, hamster, noordse woelmuis, otter en wilde kat.

Werkgroep zoogdierbescherming

Zoogdieren tussen wet en bescherming

Nieuw verschenen in de VZZ-winkel is: 'Zoogdieren tussen wet en bescherming', verslag van een minisymposium. Te bestellen bij het VZZ-kantoor.

Algemene Ledenvergadering en feestelijk middagprogramma

Net als vorig jaar wordt er dit jaar twee keer een Algemene Ledenvergadering gehouden. De najaars ALV wordt gehouden op zaterdag 23 november in Hotel Haarhus te Arnhem. Het ochtendprogramma omvat de eigenlijke ALV waarin de plannen en de begroting voor 2003 besproken worden. Het middagprogramma is gewijd aan het vijftig jarig jubileum. Er zal een lezing worden gegeven door een zeer bekende Nederlander, een Scheygrondprijs worden uitgereikt en een feestelijke afsluiting plaatsvinden waarvoor ook vertegenwoordigers van bevriende organisaties worden uitgenodigd. Tijdens deze dag is ruimte beschikbaar voor het inrichten van stands voor verkoop en voorlichting. Alle particuliere bedrijven die aan de VZZ zijn gerelateerd kunnen zich hiervoor aanmelden. Wacht niet te lang: vol is vol!!!

Meer informatie over deze dag ontvangt u per post. Noteert u alvast de datum in uw agenda.

Oproep!

Hulp voor de VZZ website

De VZZ beheert twee websites. Een algemene website over de VZZ (www.vzz.nl) en één over vleermuizen (www.vleermuis.net). Aan beide websites zijn redacties verbonden en mensen die de aangeboden informatie omzetten naar HTML-tekst en op de website zetten. Voor de algemene website www.vzz.nl is dringend behoefte aan versterking van de redactie. Zowel mensen die informatie (over zoogdieren, over activiteiten van de VZZ en andere zoogdierclubs enz.) en illustratiemateriaal verzamelen, als mensen die dit kunnen omzetten naar HTML. Het

gaat om mensen die in hun vrije tijd actief willen deelnemen aan de redactie en het verspreiden van informatie over zoogdieren en de VZZ. Ben jij zo iemand, neem dan contact op met Jasja Dekker of Mieuw van Diedenhoven. Beiden zijn te bereiken door een email te sturen naar: redactie.website@vzz.nl.

Erratum bij 'Op zoek naar zoogdieren'

In het op 17 mei 2002 verschenen jubileumboek van de VZZ is ondanks een zeer zorgvuldige eindredactie een aantal slordigheden geslopen.

Op pagina 62 wordt in het kader van Dr. S. Broekhuizen gesteld dat hij in 2002 de Scheygrondprijs zal ontvangen. Deze opmerking is echter ook van toepassing op V. van Laar en had derhalve ook in het kader op pagina 40 vermeld moeten zijn.

De laatste twee woorden op pagina 94 ("De das") moeten vervangen worden door "gege-"; de zin loopt op pagina 96 door. De tekst op pagina 100 moet beginnen met "De das ...".

Op pagina 115 moeten zes regels van ouderen de woorden "en de twintigste" geschrapt worden.

VLEN-Dag 9 november 2002

De VLEN-Dag 2002 zal ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van de Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant in deze provincie worden gehouden, in café-restaurant-zalen-centrum "De Fleur & 't Oude Theater", Spoorlaan 56 te Oss. Deze vergaderlocatie ligt tegenover het NS-station en is dus uitstekend per openbaar vervoer te bereiken.

Op het programma staat onder andere een show door Dietmar Nill, de bekende vleermuizenfotograaf. Zaal open: 9.30 uur, opening 10.00 uur, einde 17.00 uur.

Info: Eric Jansen,
tel.0302722644.
E-mail: eajansen@zonnet.nl

**7 september 2002
t/m 5 januari 2003
Tentoonstelling over het
wel en wee van de
vleermuis in Nederland**

Op begrijpelijke en boeiende wijze vertelt de tentoonstelling het verhaal van de vark als eng en geheimzinnig beschouwde dieren. De tentoonstelling is gemaakt door Naturalis. Locatie: Milieu Educatie Centrum Eindhoven. Genneperweg 145, 5644 RS Eindhoven. Meer informatie: 040-2594700, www.meechv.nl of per email: mec@milieudienst.sre.nl

**14 september
Nacht van het Zoogdier
België**

Determinatieweekend. Info en inschrijven: Zoogdierenwerkgroep Elio, Axel Neuckermans, +32.54.32.45.29, email: elio@pandora.be

**13 t/m 15 september
Mistnetweekend
Bennekom**

De Veldwerkgroep houdt net als vorig jaar een speciaal weekend om meer mensen bekend te maken met deze techniek, waarbij de nadruk ligt op instructie. Men verblijft op boerderij Hoekelum in Bennekom. Informatie en opgave bij: Eric Thomassen, 071-5127761 (erichthomassen@hetnet.nl)

**14 t/m 22 september
Nationale Jeugdweek**

Thema: contact. De Vrije Vogel Club organiseert activiteiten voor jongeren in heel Nederland. Meer informatie: Rudolf Vos, Postbus 925, 3700 AX Zeist, tel. 030-6937755, email: vrije.vogels@vogelbescherming.nl

**26 t/m 29 september
ZWZ Muizenkamp
St. Philipsland**

De zoogdierwerkgroep Zeeland organiseert weer een weekend kleine zoogdieren vangen, ditmaal op St. Philipsland. Aangezien het verblijf een zeer beperkte capaciteit heeft, wordt bij veel inschrijvingen

AGENDA

ook het opvolgende weekend gevangen en worden de deelnemers over de twee weekends verdeeld. Informatie en opgave bij: Jan Piet Bekker 0118-506448 (jpbekker@zeelandnet.nl)

**27 t/m 29 september
Burlkamp JNM**

(Alleen voor jongeren 12-25 jr) Lokatie: Veltuwe. Als de zomer overgaat in de herfst begint het leven pas echt voor de edelherten op de veluwe. De paartijd breekt aan, en dat betekent: burlen! Om de vrouwtjes te imponeren burlen de edelherten nachten lang tegen elkaar op en raken daarbij soms zelfs met elkaar in gevecht. Zoals elk jaar wil de Zoogdierwerkgroep dit schouwspel niet missen! Meer informatie: Eva de Hullu: 024-3510666 of info@zwgjn.nl

**September
Pluisweekend**

Hopelijk levert het zomerkamp van de Veldwerkgroep in Bulgartje een grote hoeveelheid braakbalmateriaal op met allerlei spannende soorten erm. Tijdens dit weekend wordt dit materiaal geplouwd. Informatie en opgave bij: Eric Thomassen, 071-5127761 (erichthomassen@hetnet.nl)

**12 t/m 13 oktober
Internationaal
hamstercongres**

(10e jaarlijkse bijeenkomst van de Internationale Hamsterwerkgroep) Locatie: Gallo-Romeins museum te Tongeren, België. Het congres staat open voor iedereen die geïnteresseerd is in de hamster en zijn biologie (natuurlijke akkergebieden). Verschillende thema's komen aan bod: ecologie, soortbescherming, beleid, etc. Informatie bij: Saskia Merceels Natuurpunt, Kardinaal Mercierplein 1, 2800 Mechelen, Tel. 015-297272 of Fax: 015-424921 saskia.merceels@natuurpunt.be

**12 oktober
Symposium Vrijwilligers
en Soortbescherming**

Locatie: De Reehorst, Ede. Tijdens het symposium laten vrijwilligers zien welke rol zij vervullen bij de bescherming van planten- en diersoorten. In de rubriek verenigingsnieuws is het uitgebreide programma opgenomen. Meer informatie en opgave: Vereniging PSO, Postbus 506, 6700 AM Wageningen, e-mail: info@verenigingpsa.nl

**19 oktober 2002
Vijfde Belgische
Vleermuizenstudiedag**

De Vijfde Belgische Vleermuizenstudie zal worden gehouden te Brugge. Brugge is goed per openbaar vervoer bereikbaar. Het zal een namiddagssessie worden, waarbij de nadruk zal liggen op vleermuizenbeheer. Er zullen 6 sprekers zijn, 2 uit Frankrijk, 1 uit Wallonië en 2 uit Vlaanderen. De onderwerpen zijn onder meer het gebruik van houtverduurzamingsmiddelen op kerkzolders en het inrichten van ijskelders. 's Avonds zal aan de kust geprobeerd worden om met behulp van bat-detectors tweekleurige vleermuizen op te sporen. Er is gelegenheid om in een jeugdhutberg te overnachten. Belangstellenden kunnen het programma voor deze dag opvragen bij Alex Lelevre, e-mail: alexlelevre@hotmail.com

**26 t/m 27 oktober
Verslagen weekend,
VZZ kantoor Arnhem**

De activiteiten van de Veldwerkgroep dit jaar zullen weer veel stof voor verslagen opleveren. Tijdens dit weekend slaan de schrijvers met vereende krachten spijkers met koppen. Schrijvers worden te zijner tijd benaderd om aan dit weekend deel te nemen.

9 november 2002

VLEN-Dag

De VLEN-Dag 2002 zal ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van de Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant in deze provincie worden gehouden in café-restaurant-zalencomplex 'De Fleur & 't Oude Theater', Spoorlaan 56 te Oss. Deze vergaderlocatie ligt tegenover het NS-station is

dit uitstekend per openbaar vervoer te bereiken. Info: Eric Jansen, tel. 030-2722644, email: erjansen@zonnel.nl

5 t/m 10 november
Nationale braakbal-
pluisweek

(Lustrumactiviteit VZZ)
Tijdens deze week proberen de VZZ, het Natuurmuseum

Rotterdam en de Vrije Vogel Club, in samenwerking met een aantal natuurmusea, jongeren bekend te maken met de inheemse muizensoorten en uilensoorten en met natuurbehoud en natuurbescherming. Informatie bij: Mandy Cobben, Mercuriusplein 5, 1033 AZ Amsterdam, tel. 020-6334496 of 06-14386046.

Winkel

VZZ-Winkel Prijslijst (juni 2002)

	niet leden	leden	verzendkosten
	Euro	Euro	Euro
Veldgids diersporen	27,20	24,03	4,53
Op zoek naar zoogdieren	17,20	17,20	3,63
Zoogdieren van Overijssel	22,67	18,13	3,63
Belangrijke zoogdiergebieden in Nederland	11,34	9,08	2,72
Natuur op en rond het erf	3,40	2,27	1,27
Zoogdieren langs de waterkant, symposiumverslag	4,54	3,40	2,27
Zoogdieren en wetlands	3,40	2,27	1,27
Klachtenafhandeling beschermde zoogdieren	6,81	4,54	2,27
Rode lijst Nederlandse zoogdieren	3,40	2,27	2,27
Belgische wetgeving i.v.m. zoogdieren	2,27	1,13	1,13
Zoogdiermonitoring	4,54	3,63	2,27
Poster "Bedreigde diersoorten in NI en VI." (gevouwen)	2,27	1,13	0,91
Loepje	3,40	2,72	1,27
Ansichtkaarten (per stuk)	0,68	0,68	0,45
Ansichtkaarten (per set van 14 stuks)	6,81	6,81	1,27
Samenvattingen lezingen congres Groningen sept. 2000	6,81	3,40	1,13
The mammals of ARUBA	11,36	9,08	2,72
Zoekkaart muizenschedels in uilenbraakballen	2,27	2,27	0,91
Rapporten Veldwerkgroep VZZ alle rapporten (prijs per stuk)	4,54	3,63	1,82
Tijdschriften			
Lutra (nummers van afgelopen 2 jaar)	9,08	6,81	2,27
Lutra (alleen nummers ouder dan 2 jaar)	4,54	2,27	2,27
Lutra themanummer egels	9,08	7,94	2,27
Zoogdier (nummers van afgelopen 2 jaar)	5,77	n.v.t.	1,27
Zoogdier (alleen nummers ouder dan 2 jaar)	1,13	n.v.t.	1,27
Zoogdier (Digitale Index in DBase, Excel of ander format)	4,54	4,54	0,91
Index literatuur 1959-1998	7,03	7,03	0,91
VLEN-Nieuwsbrief	0,68	0,68	1,13

Symposium 'Vrijwilligers en Soortbescherming'

Op zaterdag 12 oktober 2002 wordt in de Reehorst te Ede een symposium gehouden met de titel: 'Vrijwilligers en Soortbescherming', de onmisbare rol van vrijwilligers bij onderzoek naar en beheeractiviteiten voor

bedreigde planten- en diersoorten in Nederland.

Het symposium wordt gehouden in congrescentrum De Reekhorst, Bennekomseweg 24 in Ede, nabij station Ede-Wageningen. De toegang is

gratis, maar aanmelding is noodzakelijk.

Aanmelden kan schriftelijk: Vereniging PSO, Postbus 506, 6700 AM WAGENINGEN of per email: info@vereniging-psy.nl.

Programma Symposium

09.30 uur	ontvangst met koffie en thee
10.00 uur	opening en voorstellen van de organisaties PSO, VOFF en LBN en hun kernactiviteiten
10.30 uur	de rol van de provincies bij het soortenbeleid door Ben van Os (provincie Drenthe)
10.50 uur	entertainment
11.10 uur	pauze met koffie en thee
11.30 uur	parallele presentaties
	zaal 1: Levende Muren
	- Don Shepherd (CNME Maastricht): Stadsontwikkelingsproject Belvédère in Maastricht, kansen voor muurhagedis en ecologie
	- Remko Andeweg (Bureau Stadsnatuur Rotterdam) en Ton Denters FLORON): Over leven in de stad - bedreigde planten en dieren in het stedelijk milieu
	zaal 2: Vlaggenscheppen van de natte heide
	- Gerard Oostermeijer (Universiteit van Amsterdam): Het gentiaan-mieren-blauwtje: een driehoeksverhouding in de natte heide
	- film-intermezzo door Annette van Berkel (De Vlinderstichting)
	- Mark Zekhuis (Landschap Overijssel): Meer blauw op de heide!
	zaal 3: WetlandWachten
	- Floris van Kuijk (coördinator wetlandwachtenwerk): WetlandWachten op de bres voor vogels
	- Aart Lagerwerf (wetlandwacht langs de Nederrijn): Wetlandwachten, ook 's nachts wakker
12.30 uur	lunchpauze
14.00 uur	parallele presentaties
	zaal 1: Verlanden van verbanden: de levensgemeenschap van krabbenscheer
	- Robert Ketelaar (De Vlinderstichting): Herstel van krabbenscheer en groene glazenmaker: de stekelige weg van theorie naar praktijk
	- Jan van der Winden (Bureau Waardenburg): Habitatverbetering voor de zwarte stern in het veenweidegebied
	zaal 2: Poelen, oude glorie of nieuw perspectief!?
	- Raymond Tilmans (Vereniging tot Natuurbehoud Cadier en Keer): Poelen, wetlands in je achtertuin
	- Raymond Creemers (Stichting RAVON): Poelen, het kan nog beter
	zaal 3: Klachtenafhandeling vleermuizen
	- Jan Kluskens (IKL): Help, een vleermuis in mijn huis!
	- Herman Limpens (VZZ) Vrijwilligers voor vleermuizen, vleermuizen voor vrijwilligers...
15.00 uur	theepauze
15.20 uur	Landschapsbeheer voor weidevogelbeheer door Aad van Paassen (Landschapsbeheer Nederland)
15.40 uur	conclusies (successen + verbeterpunten) en aanbevelingen door de dagvoorzitter
16.00 uur	ondertekenen samenwerkingsovereenkomst tussen PSO, VOFF en LBN
16.10 uur	afsluiting door de dagvoorzitter

Tijdens de pauzes is er de mogelijkheid om de stands te bezoeken en de posters te bekijken.

Ideeënprijsvraag Zoogdierbescherming

Zoogdieren die geef je de ruimte, 50 jaar VZZ

Ter afsluiting van het jubileum '50 jaar VZZ' wil het Bestuur het manifest 'Zoogdieren die geef je de ruimte' publiceren. Dit manifest geeft een overzicht van knelpunten, kansen en keuzes voor zoogdierbescherming in Nederland waarvan de VZZ in de komende jaren aandacht wil geven.

Het Bestuur denkt dat de leden hierbij goede ideeën hebben, sterker nog, de inbreng van deze ideeën stelt het Bestuur zeer op prijs: het zijn de leden die het doen!. Het Bestuur nodigt daarom de leden van de VZZ hierbij uit om ideeën naar voren te brengen over visie, beleid, maatregelen en andere hot items; kortom, over de bescherming van wilde zoogdieren in Nederland. Om dit proces in goede banen te leiden heeft het bestuur aan Team 50 gevraagd hiertoe op korte termijn een ideeënprijsvraag te organiseren. Team 50 (Rob van Apeldoorn, Kris Joosten en Kees Canters) doet dat bij dezen.

Inzenden ideeën

Geef vóór 15 oktober op (zeer) beknopte wijze aan – per item een halve A4 – wat jouw visie is over een knelpunt of knelpunten (lieft in combinatie met een oplossing!), kansen en keuzes als het gaat om de bescherming van wilde zoogdieren in Nederland. Of geef aan welke maatregel naar jouw idee op zo kort mogelijke termijn zou moeten worden uitgevoerd (ook voorstellen voor onderzoek kunnen hieronder vallen). Ook gemotiveerde keuzes bij huidige dilemma's kunnen als inzending gelden. Voeg als het mogelijk is ook een illustratie of tekening bij die jouw inzending onderbouwt.

Jury

Om de zaken eenvoudig te houden heeft Team 50 zichzelf tot jury benoemd (correspondentie over beslissingen is uitgesloten). Stuur jouw inzending(en), o.v.v. 'ideeënprijsvraag' op naar het VZZ-bureau, t.a.v. Team 50, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem of naar k.joosten@vzz.nl. De jury zal bij de beoordeling van de inzendingen vooral letten op de mate waarin een idee 'nieuw/verfrissend', 'helder/duidelijk' en/of 'uitvoerbaar/realistisch' is.

Manifest

Zaken die in dit Manifest aan de orde zullen komen zijn, naast voorstellen voor praktische maatregelen op lokaal, provinciaal en landelijk niveau, het realiseren van een netwerk zoogdierbescherming, inclusief het aantrekken van een coördinator hiervoor, en het geven van objectieve publieksvoorlichting. Daarnaast zal aangegeven worden waar de VZZ voor kiest bij de omgang met zoogdieren en natuur in de komende jaren. Discussiestof werd reeds aangeleverd op de jubileumdag op 17 mei jl. waarbij de jacht onder de nieuwe wetgeving en zoogdieren in de stad aan de orde kwamen. Naast de

bescherming van zoogdiersoorten (moet de muskusrattenbestrijding ten eeuwigden dage doorgaan op de huidige wrede wijze? Hoe willen we omgaan met exoten als de beverrat? Hoe de bijvangst van dolfijnen op de Noordzee voorkomen? Krijgt het beheer van ecosystemen, waarbij zoogdieren als 'indicatorsoorten' kunnen fungeren, de aandacht? Ook oplossingen voor de omgang met dilemma's kunnen als inzending gelden. Hierbij valt te denken aan natuurontwikkeling in een 'cultuurland', kosten en baten van de realisatie van de Ecologische Hoofd Structuur, herintroductie van soorten, natuurbegrazing met exoten of landbouwhuisdieren enzovoort.

Prijzen

Voor de drie beste inzendingen zijn door het Bestuur drie prijzen beschikbaar gesteld. De 1e prijs bestaat uit een boekenbon van € 50, de 2e prijs uit een bon van € 30 en de 3e prijs een bon van € 20. De eerste 50 inzendingen krijgen allemaal een fraaie oorkonde, die is gebaseerd op de jubileumveloppe '50 jaar VZZ'. Het is de bedoeling om de aangeleverde ideeën te integreren in het Manifest, dat op 16 november, na de ALV, in Arnhem zal worden gepresenteerd als onderdeel van een feestelijk programma ter afsluiting van het jubileumjaar (zie elders in Zoogdier).

Bestuur VZZ & Team 50

Uit het bestuur

Het bestuur is erg blij -gezien het vele werk op het bureau - enkele vacatures vervuld te zien: Dick Bekker, Virginie Epinat en Annemarieke van der Sluijs. Virginie wordt elders in dit nummer aan u voorgesteld.

Wat ons eigen jubileum betreft heeft het bestuur ingestemd met de organisatie van de Nationale Braakbalpluisweek. Het idee komt uit het clubje leden dat de jubileumactiviteiten organiseert, in de wandelgangen Team50 genoemd. De pluisweek wordt georganiseerd door Team50, het Natuurmuseum Rotterdam en de Vrije Vogel Club (zie vorig nummer Zoogdier). Gedurende de pluisweek (5 tot en met 10 november) zullen in negen natuurmu-
sea, verspreid over heel Nederland, elke dag scholieren uit het basis- en voortgezet onderwijs braakballen kunnen bestuderen.

Leerkrachten en educatief medewerkers van de musea geven eerst les over muizen en uilen, waarna braakballen worden geplozen. Het belooft een groots evenement te worden. Er zijn lespakketten ontwikkeld; voor beide groepen scholieren is er een prijs beschikbaar voor de beste 'pluisgroep' en iedere deelnemer krijgt een pluisdiploma uitgereikt. Regionale en landelijke pers zullen worden benaderd om aan de pluisweek aandacht te schenken.

De VZZ heeft op zich genomen voor voldoende braakballen te zorgen en voor mensen die willen helpen bij het pluizen. Er is al een flinke partij braakballen verzameld, maar we hebben nog niet voldoende (er zijn er 3000 nodig!!). Ook zoeken we nog mensen met pluiservaring om in de natuurmusea de scholieren met raad en daad bij te staan. Wie mee wil doen kan contact opnemen met ons bureau en vragen naar Kris Joosten.

Twee weken later, op 23 november, vindt de tweede ALV van de VZZ plaats. Team50 is bezig een aantrekkelijk middagprogramma voor te bereiden als afsluiting van ons jubileumjaar. Op het programma staan o.a. de vierde uitreiking van de Scheygrondprijs, een manifest en een gezellig samenzijn met vertegenwoordigers van bevriende organisaties. Maar er komt meer!!!

Namens het bestuur, Rob van Apeldoorn

Adressen

VZZ-Bureau en ledenadministratie en redactie:
Oude Kraam 8, 6811 LJ Arnhem. Tel. 026-3705318,
fax 026-3704038. E-mail: zoogdier@vzz.nl
Website www.vzz.nl

Veldwerkgroep Nederland:
Eric Thomassen, Middelstegegracht 28, 2312 TX
Leiden, 071-5127761

Materiaaldepot Veldwerkgroep:
Menno Haakma, E-mail: mshaakma@hetnet.nl

Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN-VZZ):
Oude Kraam 8, 6811 LJ Arnhem.
E-mail: vleermuiswerkgroepnederland@vzz.nl

Informatiepunt Zeezoogdieren:
Marjan Addink, Naturalis, Postbus 9517, 2300 RA
Leiden

Boommarterwerkgroep Nederland:
Ben v.d. Horn, Celsiusstraat 4, 3817 XG Amersfoort.
Tel. 033-462 5970 e-mail: belise@freeler.nl

Beverwerkgroep:
Maja Roodbergen, Droevendaalsesteeg 33, 6708
PB Wageningen

Zoogdierwerkgroep Overijssel:
Nico Driessen, p/a Natuur & Milieu Overijssel,
Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle, 038-4217166.
E-mail: driessen@natuurmilieu.nl

Medewerker Zoogdier in België:
Dirk Criel, Zottegemstraat 2, 9688 Maarkedal,
055-456610 (B)

Aanwijzingen voor auteurs

Artikelen dienen populair-wetenschappelijk van aard te zijn en niet elders gepubliceerd. De voorkeur gaat uit naar stukken over de (in het wild levende) zoogdieren van de Benelux. Ook korte mededelingen en bijzondere waarnemingen zijn welkom. Tekst zonder opmaak (geen vette koppen etc.) aanleveren op diskette of per e-mail (redactie.zoogdier@vzz.nl). Zorg voor ruim illustratie-materiaal, maar stuur deze niet gelijk mee; gescande foto's en dia's moeten een resolutie hebben van minstens 600 dpi om in de gedrukte tekst hun kwaliteit te behouden. In geval er copyright op de illustraties berust moet de auteur toestemming hebben voor het gebruik ervan. Beperk het aantal literatuurverwijzingen tot enkele essentiële. Per artikel kan van slechts één auteur het adres vermeld worden, van de overigen alleen de naam. Met vragen over inhoud en/of vorm kunt u altijd contact opnemen met de redactie (voor adressen zie colofon).

Sluitingsdata

Artikelen, waarnemingen en korte berichten zijn erg welkom op het redactie-adres.

Sluitingsdata copy:
nummer 4: 10 oktober 2002
nummer 1: 10 januari 2003

Algemene Leden Vergadering 23 november 2002

Locatie: Haarkhuis,
Stationsplein 1,
6811 KG Arnhem.
Tel. +31 (0)26 4427441.

Ontvangst: 09.30 uur.

Het wordt gevaarlijk

Dacht ik altijd dat natuur er was voor de ontspannende medemens en de inventariserende bioloog. Blijkt het er levensgevaarlijk te zijn. Even niet opgelet en er heeft een muis over je hand gepiest, heb je een hanta-ziekte opgelopen en tegelijkertijd in een wormstekige vossenkeutel gelegen. Ben je vlak daarvoor door een lyme-verspreidende teek besprongen en in het lekkere vennetje, waar je een frisse duik nam, was jij niet het enige zoogdier. Er zwommen ook leptospirose piesende bruine ratten. Even niet opgelet en geplonsd in een Weils-rattenwatertje.

Wat is dat toch, dat gebangmaak over "gevaaren in de natuur"? Op straat loop ik veel meer risico. Mensenplettende bussen, rondmoordende auto's (vraag maar eens na bij een egelfamilie), in kuiten bijtende honden en hersenbeschadigende trottoirbanden. Tenminste als ik er met mijn hoofd op val. In Nederland sterven jaarlijks zo'n 1200 mensen in het verkeer en in België pakweg 3000. Een half dorp aan doden. Aan alle natuurgevaaren sterft jaarlijks gemiddeld nog geen mens. Waarom zo'n ophef?

Bij het de straat oversteken let ik goed op. Datzelfde geldt ook in het buitengebeuren. Een rosse woelmuis (hantaverspreider) of een grote bosmuis (leptospiroseverspreider). Ik weet ermee om te gaan, net zoals ik kan oversteken. Maar het wordt gevaarlijker: de nieuw uitgezette dieren plegen onbekende aanslagen, zoals de in kinderhoofdjes bijtende paarden van de begrazings-maffia. Wat gaat de bever doen? Straks vallen omgeknaagde bomen op mijn achterhoofd. Ik mis nog het uitzetten van bloeddorstige wolven, die schapen en kleuters verzwelgen. Durf ik nog naar buiten met mijn valletjes?

Het begint me te dagen: stemmingmakerij. Het wordt buiten te druk. Er zijn teveel zoogdier-liefhebbers. De oplage van ZOOGDIER loopt te hoog op. Onze HOBBY moet exclusief blijven. Mag ik nog enige tips geven: ooit gehoord van de tepeletende mol (dames, pas op bij buikzijdig in het gras liggen) en de builenpest veroorzakende zwarte rat (ouderwets, maar binnenkort weer actueel in retrospectief) en tenslotte dit lila gestreepte ZOOGDIER, dat knaagt aan uw gedachten tot het muizenissen zijn.

RA

Zoogdier, niets dan de waarheid

Zoogdier is het meest informatieve zoogdierenblad in de Benelux en verschijnt elk kwartaal.

Word lid van de VZZ inclusief Zoogdier, of inclusief Zoogdier en Lutra voor een lustrumprijs van € 5,00 respectievelijk € 15,00 voor 2002.

Schrijf naar de VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ te Arnhem of naar zoogdier@vzz.nl, of bel naar +31 (0)26 3705318.

Vermeld duidelijk dat u een lustrumabonnement wilt laten ingaan.